

Марія МАЛЬЦОВСКА

ПІД РУСИНЬСЬКИМ НЕБОМ

Марія МАЛЬЦОВСКА

ПІД
РУСИНЬСЬКИМ
НЕБОМ

*Олені і Володиславці Градчанщини
об'єкту
Мальцовська*

PIP – ART s.r.o.

1998

Авторка дякує Ірині Волоховій з Руської
Воловой за фактографічний матеріал о Марії
Піптовій

Мала сага о русиньській родині

Під русиньськым небом - то є мала сага єд-
ной русиньской родини на выходнім Словень-
ску, главнов героїнєв котрой є мати.

Через прізму жывота простой жены з Ру-
ськой Воловой, Сниньского окресу Марії Піп-
товой, авторка ся дотыкать подій краю од
ей народжіня (1919) аж по сучасность. На со-
ціалнім фоні малює образ жены, ей поступкы
в різных жывотных сітуаціях, ей моралный
кредіт.

Героїня – внутрішнє вьрівнана.

Главныма рісами ей характеру є любов
к родному краю, к свому мужови, ку своїм ді-
тєм. Тота ласка, schopность одпуцати і бы-
ти все на варті щастя своєї родини ей пома-
гать быти таков матірєв, ку котрій ся гор-
нуть нелем ей діти, але в почливости ей
тримать ціла околіця.

Каждый має своє небо, яке бывать і хмар-
не, і чісте, як слыза.

А яке є тото русиньске?

На тот вопрос ся снажить одповісти і ав-
торка своєї уж пятой книжки Марія Маль-
цовска. Біографічна рамкова новела Під ру-
синьськым небом є переткана пережыванєм
за долю свого тяжко скушаного народу.
Книжка написана щіро, од цілої душі, а з та-
ков щіротєв ся усилює о приязнь своїх чита-
телів.

Автор © Марія Мальцовска
Обалка © Ладіслав Цупер

ISBN 80-967374-2-2

ІСТА ІСТИНА

*Небо – три розміри
Шырька, вышка, глубина
Неконечна стріха над головов
Недоглядна, іста істина*

*Небо – живот на землі
Проста ступля босой ноги
Мала живот тяжкий
Квасна капуста, печены тромпаки*

*Небо – звiзды ясны
В мысли цяткы людської – рай
Мала живот красний
В душі – доброта, май*

*Небо – азы першы, першы крокы
Дар од Бога страстный
Роздала на вышиткы боки
Живот дарований*

Авторка

КЕДЬ Є МАТИ З НАМИ, ТА НЕ СЬМЕ САМЫ

(Місто прологу)

Народити ся – то є дар од Бога. Пережыти свій живот повноцінно, не позераючи на жертвы, якы треба приносити – то є велика заслуга того чоловіка, кому був живот дарований. Як ся гварить, каждому долі при народжіню вышыють ёго CURICULUM VITAE златыма або чорныма ниткамы. Правда, ніхто сяна світ не просить. Але кедь ся очутить тот маленький зморщений дыхаючий узлик живота меджі землём і небом, дуже заплаче.

Од болю, або од радости?

Попробуйме на то дати одповідь, а то на судьбі жены, яка ся народила під чистым русиньськым небом, в селі Руська Волова, Сниньского окресу. Ёй мено є МАРІЯ ППТОВА. Што тота жена таке зробила, же сі славу заслужыла? Ніч такого необычайного, окрем того, же жыла, як знала, трапила ся, як мог-

ла, веселила ся і журила ся, як каждый чоловік в подобних умовах жывота.

Жебы то стаціло? Вызерать, же гей. Подля мене каждый чоловік сі заслужить, жебы ёго жывот зістав якимесь способом звичненым. Подарити ся то не мусить, але снага ту є на місці. Тадь вшиткы сьме поминутелны, а то є найвекша справодливость на тім божім світі. Сьме ту дуже куртый час, лем на гостині, а хто по нас прийде, най сі ходем спомяне на основі тых рядків, же, реку, была ту така особа, ходила по земли, зіхабила за собов сліды, по котрых будуть ходити ей нащадкы.

Суть то красны сліды – у дітях, у внуках, в доброті ей сердця, скромности, яка ся днеська уж не носить, але в намаганю быти ужыточнов в осени свого жывота, може і на порозі своєї смерти (недайбоже), тота жена ся не здавать, квітне квітом достиглости. Нам, котры сьме в порівнаню з тым, што пережыла, лем зеленев травов, треба ся призріти до глубкы ей жывотногo запасу і черьпати силу з ей прекрасной чоловіческой высокости, з ей каждоденной снагы чинити добро і красу в колі своєї родины і всягды там, де ей нога вкочить, з кым переверже слово.

Кедь Марія Піптова днеська зберать осінні, пестрофаробны листкы жывота, память ей служить безхыбно, але робить селекцію, снажить ся переповісти лем того главне, лем того

ужыточне, што давало ей жывоту смисел, рівновагу.

Є ту много красного, правда, кедь за красне поважуеме тяжку денно-денну роботу обычной жены, якій доля наділила быти женов, матірєв, газдынєв. Интересне є, же она ся скоро выварує людей, з якыма не є звязана позітивныма нитками жывота. Не находиме в ей споминах, наприклад людей, якы бы ей хотіли даякым способом укривдити, ранити ей сердце, душу. Жебы не хотіла на нич такого злого споминати? Не хоче ся вірити, жебы нич такого не зажыла? Тадь жывот не є лем загорода повна ружовых квіток! Є ту і терня, колякы якого знають рядно поранити нелем пальці, але ай душу. Або наша память є така феноменална, же не хоче ся затажовати тым „недобрым“, не хоче тискати на мозок, але хоче го гоїти, а тым го хранити перед опотребованєм? Хто знає як то є... Може є то просто так, же на зле ся забывать, а на добре ся памятаць. Так то уж бываць, же чоловік на кінцю своєї страстной пути ся змірить з жывотом на земли, а має силу видіти лем того добре, лем тоты красны квіткы, якы были насаджены в ёго загороді жывота, а одпущаць і одпущаць, і своїм недоброжелателям, бо і они суть составнов частєв земского міра. Хто їм одпустить, кедь не мы?..

„Одпущайте і вам буде одпущене...“

Треба одпущати 77 раз...

Марія Піптова, роджена Горватова, все мала і має мір в душі. Добре ся снажила выліпшити, а зле – з тым тяжко было боёвати, бо то є жена, в жывоті котрой ся зышли три найкрасшы властности – ласка, терпезливість і працовитость. Ласку роздала мужови і дітём, терпезливість ей помагала в каждоденній суеті, а робота – то была ей найвекша лічителька, найліпший дохтор на вшыткы хвороты – фізічны і душевны. Нёв она переконувала днину за днинов. Робота ся стала смыслом ей жывота при мужови, дітёх і на газдівстві. Днеська тому гвариме позітівне думаня.

Ой, ні, кламали бы сьме, кебы сьме твердили, же жыла в ружовій загородці, де росли лем парадны пахнячі квіткы! Правда є така, же ей жывот ани здалека не бив солодков медовинов, маннов, яка бы падала з неба рівно до рота...

Тота, колись туга, а днеська крегенька поставов жіночка, нич не дістала задарьмо. Вшыткы дары, якы ся ей дістали, перешли ей руками. Суть намалёваны в твердых мозолях, суть надрукованы в попраस्कаных жылах на руках і на ногах. Скоро вісем хрестиків жывота ясно видно на твари. Який то красний портрет! Який то умелецький вытвор нукать такый пережытый жывот! Де суть тоты малярі, жебы оздобили стіны ґалерій такыма людми? Людми, де каждая зморьщка прозраджує

жывот. Была бы то „повтрадь“, як тот стром, котрому чоловік знає пораховати роки. Розгалужений то стром, зелены листкы якого уж опадують, але корінь щі не є высахнутый, тримать ся певно. А тоты очі! Повны ласкы, што брыскать на вшыткы боки, як жывотодайна сила. Лем ся призри і черьпай з нёй! Є ту про каждого доста. Мір в очах і в цілім естві призераючих наповнює необычайным покоём. Трутизна йде набік, не має ту місце неприятельство, зломена душа ся гоїть, корінь такого жывота нам вказує путь, як дале жыти, а не трапити ся неосновныма бакателами.

Каждый з нас має або мав свою матір, каждый з нас має корінь, одкы вышов, де першыи воздух ссав. То є найвысша величіна, яку нам ништо не возьме, є то аксіома нашого пережытя.

Того коріня ся нам треба тримати. Він каждому з нас вказує путь до жывота, помагать ся не здавати, але з колін вставати горі, грабіжыти ся тым жывотом, як найліпше знаме. Він нас властно тримать при жывоті. Ёму вдячіме за то, же сьме ся народили, же ходиме по земли, же сьме ся навчили материну бісиду, же свою віру щі як-так тримаєме в почливости, же суть нам мілы нашы обычаї, горы, поточінкы, пішникы, кады сьме ходили, стваряли песства, трапили ся, плакали і співали. Тот корінь выходить з общого людського строму. Тадь наша подоба вытікать з вели-

кого людського моря, што наповать ціле людство. Кажда ріка ся дагде вливать, і так каждый дагде патрить.

Сьме маленька цятка, але доста важна і маєме своє місце на землі. Сьме рады, же ся нам дістало той почливости, абы сьме ся утримали холем на малім кусочку, же жыєме ту днесь і несеме свою коруну або хрест каждоденныма пішниками свого ествованя.

Патрїме ку краю, де сьме ся народили, як ніч патрить ку дню, як сонце ід хмарам, як радість ід смуткови... А то дякуючі найкрасшій і наймілішій жені світа – Матери. Вяже нас з нёв пуповина, найсилніша і найніжніша. Шнура живота... Цілюща шнура...

Мы, діти своєї матери, кланяме ся ей і дякуєме за то, же нам даровала живот і любила нас вшитких еднако, без розділу, як свої пальці на руках.

„Кедь є мати з нами, так не сьме самы“, – повів поет Василь Кочемба. Боже, яка то велика правда!.. Найвекша правда, яку ніхто не може стерти.

Спомяньме сі, діти своєї матери, як сьме з нёв жыли, як сьме не раз кламали, были безчестны, а мати нам все одпустила, приголубила, погладила своїма выробеныма руками. Мож ся было на ей руках выплакати, поскаржыти, выповісти свої жалі...

Не знали сьме сі тогды цінити ей мозолі, ей шыроке сердце, брали сьме то вшитко, же

то так має быти, же мати є ту на то, абы приімала нашы выдумкы, абы терпіла, же то є ей „робота“.

А кедь ся минула? Кілько слыз, кілько каяня было? Марно... Уж ніхто матір не вернув з холодной землі. Нігда не зашла, жебы порадила, погладила... Зістали лем спомины і нечісте сумліня. Ніч ся не вертать... Така є істина...

Зато сынам і дівкам Марії Піптовой з Руськой Воловой є тяжко быти свідком такого діалогу в Сніні на заставці меджі вже постаршыма женами. (Роспамятайте ся, ці і вы дашто таке не чули). Лемже, ці хотять або ні, такий діалог ся їм вривать до памяти, їмать за сердце.

– Як, здоровічко, жуночко?

– Та так, помалы. Ногы ня болять, кости ламлють. Як старый хрестян... Рокы молоді, лем хвороты старі...

– Тадь так, так. Ты холем коло своїх дома, а я?..

– Та шо такой? Чей є-сь сама?

– Выгодовала єм семеро, а днеська?..

– Шо, ачей са маєш зле?

– Та н'ї, не мав са зле... Але бывав вкремене. Дашо сі зварю, дашо зім... Адика пришов наймолодшыи Мішко, та лем дайте і дайте коруны. Нігде не робить, та просить. А я, як є Бог на до мнов, не мала єм коло себе тлько... Та, шо думаєш, шо зробив?

– Та шо такой?

– Та лем дайте і дайте, а як ем не дала... Геле, якої мав воко. Так ня вдарив, же ня заморочив... Пробаторила ем са аж десь вечур. Я знав, тяжкый жывут настав, ой, тяжкый...

– Та-сь го не дала до шандарю?

– Н'и, та де бы я такой робила? Властна кров... Вун не хотів. То палінка... Мав выпитой. Аде був, тай йойкав коло мене, одпрошовав ня. Вже ем мала коруны, та ем му даякі дала.

– Та ты шалена, та ты шалена! Я бы на нього шандарю закликала!.. Вун, твоя кров?.. А вун на тебе руку зняв? А ты ш'и му грошы даеш?..

Так, так, властна кров двигать руку на свою матір'ь... Тяжкы часы настали...

Што на то гварили потомкы Марії Піптовой?

Нич, бо поніміли. Кров їм застыла в жылах. То од того ужасу, од того звірства. Якраз людкове были на пути ід матери гратуловати ід народенинам. Квітки, якы несли з Тахова, з Пазня з Чех, Гуменного, Братіславы – аж охляпли од такой новины.

Братя і сестры – Маря, Михайло, Аня, Янко, Йила, із своїма женами, мужаами, діточками – тихо наступили на автобус до Руськой Воловой і слова не прогварли аж до родного обыстя. Стрясли із себе пиловіня учутого діалогу аж тогды, кедь ся отворили ворота перед

хыжов ч. 5, кедь на августовій, щі зеленій траві, перед роднов хыжов ся зьявила мати. Міла, добра мати. Із щастливима іскорками в очах. В простім облечію, в блюзці і сукни невыразной фарбы, у квіткованім дерексовім хустяти, і ростворила руки так дошырока, жебы ся вшыткы змістили. Змогла ся од радости лем на слово:

– Та вшыткы съте пришли?

– Вшыткы, мамко, вшыткы...

Мати шыковно, як знала, подыбкала перша до хыжы, жебы отворити двері своїм дітём, своїм найвекшій радости. До старой або до новой? Не знала вирішити. Она приготувала гостину в „сыпанцю“ в старій хыжці, де є щі стара пец, де ся мож чути, як за старых часів, а де є красно тепло, де образы святы дыхають із стіны, припоминають дітство і втихомирюють душу. То є там, де лавка шырока і де ся много людей змістить, де хыжа не тісна, бо челядь не збісна.

Там, до „піптовского сканзему“ вошли діти, бо і їх ту тягать чувство „домувства“, теплоты і незаминимой істоты. Роздали матери квітки, дарункы, посідали за стіл і слухали, і слухали, і не могли ся наслухати, што їм їх матери повідать. Тото вшытко уж не раз чули, але не перерывали матір'ь, вхабили ей бісидовати о знамых їм істинах з валалу, о тім, як вже матери настала дома довга днина, одколи ту так сама жые, што робить в такы дні, што чі-

тать, як на загородці і на дворі пораїть, як ся старать о свої курочки, а вечур з молитвов на устах заспавають.

Материни слова – то тиха сповідь повна чаровной музыки, ехо якої ся одбивало в душах дітей і выкликвало спомини на рокы, пережыты ведно з матірєв і няньком.

Так, так, уж конечно настав час, кедь могли спокійно ей выслухати, кедь ходем в тот день ниґде не шатовали. Забыли на час, на роботу, а упрямили ся на тото найцінніше, што чоловік має – на матірє.

А є то так цалком просто. Лем ся застави-ти і забыти на життейску суету. А є то і природно у їх віці, тадь самы суть уж няньками, матерями, бабками, самы маюць за собов дость значну жывотну скусеность. А лем тогды дїтвак знає узнати матери, як сам дасть жывот свому дїтвакови, сам ся стане родичом, дашто пережыє на властній скорі, сам зазнать шкрабанці, сам ся попалить. А як добрі, же мож нелем выслухати матірє, але ся ей і поскаржыти, переповісти о тїм, што є у світі нового, як они там, меджі чужїма людми сі глядаюць, або нашли сі своє місце...

Є то красне, же є їх щі хто выслухати і повісти ходем: „Вно то даяк буде. Кедь рано встанеш, сонце зыйде і ты забудеш на свої болі. Може ся і минуть, хто знає?“

Оно бы може перешли народенины, як то-ты по минулы рокы. Мати бы не мусила нич

говорити, могли бы ся лем так гостити, дакус поспівати і сидіти до першых когутів, кебы не сын Янко. Взяв сі до головы, абы мати росповіла о своїм жывоті, о тїм, што зажыла, як ся мала і якый одказ бы хотіла передати своїм дїтєм.

Мама ся одгваряла, як могла, же она не знає нич гварти, же вшытко забыла, же не має добру памятку, же сила душу жене... Але Янко, лем тої і тої, жебы мати бісїдовала до „розгласу“, но, до такого, як то гварять, дїктафону, што голос їмать.

Кедь мати збачіла тот пристрой, довго сі цвічіла голос, а наконець, як мала дашто прогварити, урвала ся ей струна і она ся не змогла ани на слово! Голос перестав фунґовати, скоро ей загартунив. До гартанкы ся вопхало якесь клубя і ні, і ні го промкнути. Хочє задавити, та й годі. Сила бы тя вбила!.. Бы тя щі вбила!..

Но, што ся дало робити? Янко ся ани погодивше не здавав. Нашов іншый спосіб, як перегварити матірє, абы ся „высповідала“, оддала свої скусености другим людєм.

На поміч была призвана пані Ірина Волохова, яка робить і у валальській книжніці, а добрі знає, як бабка Піптова любить читати книжки і кїлько їх уж поперегортала. Ани молодой чоловік бы ся не міг з тым арсеналом, з тым суписом книжок похвалити, якы прочі-

тала бабка Піптова, Михайлова, як ей кличуть ту, у Руській Воловій.

Пані Ірина своїм способом мала прочітаний і живот Марії Піптовой, бо на валалі каждый о каждом знає, живот каждого чоловіка є, як на долони. Но, та лем тота жена была схопна пересвідчити бабку, абы вна дашто повіла о своїм животі, дашто такого, о чім пані Волохова не знала і не могла знати.

Меджі споминаныма женами є взаємна почливість. Марія Піптова сі цинить Ірину Волохову, бо, як аде гварила, тота сама бы сі заслужыла, жебы ся о ей животі написала книга, такый го мала тяжкый і страстный. А зась пані Ірина ся глубоко кланяць перед мудростєв і добротов Янковой матери, і як молодша, має ся што все підучити од той обачной жены і необычайной валальской філозофкы.

І так по даякім часі пришла пані Ірина до хыжы ід бабці Піптовій з тейков і пером. Посідали жены за стіл, перегварли пару слов о роботі, о хвіли, о тім, як тот живот на валалі втікать і чоловік нич такого необычайного не зажыє, і так помалы бабка наберала дых і силу на то, жебы зачала повідати о своїм животі, а Ірина могла старостливо каліграфічныма азбучныма буквами записати главны думкы той цінной валальской жены.

Так, так, легко ся бісідує, але тяжше ся робить. Живот не є пережыта ніч з вечера до

рана. Розмінити го на дрібны фалаткы, розорвати рік на місяці, місяці на дні, а дні на години і минуты, то не перейти ся воловскым полєм. Суть ту тісячі і тісячі секунд, котры были важны в животі. А як на то прийдеш, што є важне, а што меншеважне?.. Тадь цілый живот є таке велике чудо, якому тяжко прийти на корінь, высмаковати вшыткы смакы... Повно, повно смаків зістане боком, напорожнє. О них ся мож лем додумовати. А, властно што є правда, а што є выдумане?

– Старый чоловік є, як тот дїтвачок, не чуйте ся, добры люде, – повіла бабка Піптова, зложыла навхрест руки на грудєх, як кебы їм помагала легше дыхати і помаленькы, помаленькы звите клубя ся могло розмотовати...

ВЕЦЕ БІДЫ, ЯК ВОДЫ

*Чкода, Боже, чкода,
Же я не молода.
Так бы-м поспівала,
Слухати не чкода...*

(З народної співанкы)

Народила єм са 25. авґуста 1919 року, – зачала свою розповідь Марія Піптова, – але на скорой діточство сі даяк не споминаву, лем на тоту пригоду, кедь у валалі горіло, а я са материного кабата тримала. Мати тогды мала Янча, молодшого брата на руках, а йшли зьме по дебри і позерали, як горіло. Йиншой сі скоро на ніч не памятаву, хаба лем на бідноту. Муй нянько са кликав Ян Горват і був вояком у Першуй світовуй войні, бойовав у закопах, як повідали, де са дуже захолодив і похворів. Не было ниякой помочі, не было ліку, помалы зышов на ніч. Гварять, же як єм мала пув друга рока, та вмер. Та же я са на нянька не памятаву. Кедь мати породила Ян-

ча в 1921 році, та я тогды мала рук а пув. А кедь нянько вмер, та я гварла, же то свадьба, бо єм заставы віділа, а то были крижы на погробі. А тогды Янчо ш'и в череві був, як нянько вмер. Молодый умер, ш'и ани 30 року не мав.

І так зустала моя мати вдовіца, Анна са кликала, з двома дітми на вшыткой. То было много на єдну жену. Было треба тяжко робити, дрыва возити, ґаздовати, діти дозерати, за вбыстя са старати. Не дало са так дале жыти, і так са мусила вдовіца оддати. Взяла собі за мужа Андрія Піпту, хлопа з валалу. Было треба ходити на вожен, вымолот, хліба заробляти, жебы зьме мали... Была велика робота коло домуства, на полю. Люде были дуже споєні із земльов, были пудряджені законам природы, вшыткой са обертало ід земли, ід своєю добродительці-жывительці. Бо лем то-та їх тримала при жывоті. Пусна земліца была, часто дика звірька нападавала на врожай, але дашо лем зустало, жебы діти голодом не зашли.

Марія Піптова, чім веце бісідує, тым веце йде до глубкы своєї памяти, замірює свою мысль на то, што ся ей найвеце запамятало. В памятці, як на фотці, перед нєв ожывать хыжчіна, в якій зажыла нелем бідноту, але ай красну, богату родинну атмосферу, де з єдним фалатком хліба ся знало поділити ай сім людей, де пановав хрїстияньскый дух і де ся

в почливости тримала як своя молитва, так і своя співанка, слово.

– Бывали зьме в деревяну хыжі, крытуй жупов, снопы были молочені з ціпами, вязали са до мандлю, а з нима са крыла хыжа. Наша хыжа мала три містности: хыжу, сіни і комо-ру. В хыжі, на головнум місті была пец-кафлі. Дым ішов вонка цівков до сіни, а потому са росходив по поді, де люде знали вішати соло-нину. Ш’и ай тенгеріца была кавійова од ды-му, бо вісіла на поді. Хыжа служыла як кухня, спалня, їдалня і шпайз. Деревяный стул слу-жыв про цілу родину, де са верхня дочка сто-ла одсунула набук, а там мати одкладовала хліб, молоко. Навколо стола, вздовж стіны бы-ли лавкы. Напроти пеца, в другум куті была шырока деревяна постіль, де са спало. Пуд тов постільов были тромпакы, шо са одкладо-вали на зиму. На стінах в нашу хыжі вісіли мальовані таніры і святі вобразы. В коморі была лада із шматьом, бочка з капустов. В сі-ньох – млинець, лазиво на пуд, а ш’и там были куркы. На поді, в сусіках, які были выплетені з прутя і вымащені з глинов, са тримало зер-но. Над постільов, пуд повалов вісіла колыска, в якуй са часто колысали і гомбали діти. Же-бы-м не забыла, в сіньох стояла ступка із тов-ком, де са товкло зерно, бор, просо на кашу.

Хыжочки нашы валальскы!.. Нашы колы-сочки!.. Наш рай і пекло... Кілько в таких хыжчінах нашых людей ся выгодовало? Кіль-

ко повмерало з недостатків, з біды, з хворот вшелякых? Кілько з них вылетіло, як ластів-кы з гнізда, жебы своїма мозолями і потом кропили чужій світ? А тоты сегінята, што в них зістали, што ся не мали де діти і біда їх принутила ся свого обыстя тримати, яка доля їх чекала? Што зазнали? Горазду ні!

„Там горазд – де не є нас...“

Як і нашой Марії мати, яку сі дівочка за-памятала, як дуже выроблену і вытрапену жывотом жену. І хоць ей до співу нігда не было, даколи ся нашли цінны минуты, кедь забывала на каждодену лопоту, а як мочіла коноплі, знала сі заспівати лірічну, тужливу пісню вдовіці:

*Смутна то герлічка,
Шо вна пары не мать.
Ани на зелену
Галузку не сідать.*

*Лем вна собі сяде
На сухого бучка,
Та вна выплакуе
Свої чорні ючка.*

лого серця, з глибокої душі, а є тым щі краса, бо є присвячена своїй дітині, яка ей слухать з отвореным ротиком і вшиткы смыслы в тоту минуту суть обернуты лем на матір. В такой момент наставать неповторна симбіоза меджі матірєв і ей дітваком.

Марька затигла красным голосочком, завітала чорныма очками, а мати з вдячностєв і гордостєв позерала на свою дівочку. Погладила ей по темнім волосічку і так ся ей пригваряла:

– Лем співай, Марько, співай, бо так нам і робота пуйде легше.

А Марька, посмілена материным поглаженєм, іщі шумніше затигла материны співанкы, як тот соловейко. Ей голос ся ніс по меджі корчі, бучкы і обвивав воловске поле духом молодости.

Марин голосочок – то было ніжне світелце до моря неутішной біды, котре освітлєвало материну душу, розвеселєвало мысель і помагало ей пхати днину за днинов.

Так, так, співанка про нашого Русина была живов водов, яка лічила вшиткы смуткы і жалі. Нєв жыв скоро каждый чоловік у валалі. Провадила го од колыскы аж по гроб. Та ці не в співах выспівали Русины свою долю? Ці не в них оживала, твердо ся тримала і донєсь ся тримать своя народность?

Тоты люде мали і мають великий духовный капітал, який є у них написанный, так бы

повісти, на челі. Суть, як галіанський народ, што не може без співанкы жыти. Співанка є їх найважнішым ідентіфікачным знаком, правда, в поточіні іншой богатой фолклорной і словесной културы.

А якраз співанка прославила родину Піптову, дала Русинам і Словеньску Янка Піпту, што заложыв коморный ансамбль МУЗА ЛУДЕНС, який зістав вірний великоморавским традиціям і выходному церковнославянському обрядови.

А то є тота мати Янка Піпты, яка маленьким дівчатєм співала співанкы на полю, жебы потім тот дар од Бога подаровала і свому сынови, своїм дітєм. Зато ей розповідь є про нас така важна, бо в ній оживать кус нашой історії, културы...

Оживать наша муза луденс...

Также вхабме бісидовати Марію Піптову, бо ей розповідь є солєв нелем ей жывота. Може ся в ній найде веце подобных долей з нашого бескідьского краю.

І так ся она зась вертать ід своїй матери, а мы ся ставаме свідком жывота наших предків. В ей неприпарадженых, але болячо правдивых словах, находиме зернины правды о тім, што было колись, кедь щі нас на світі не было, кедь бідна вдовіця глядала смысел жывота, глядала своє місце на піснім фалаточку русиньской землі, і як она, Марія росла коло

своєю матері і як ся поступно навчила проби-
вати животом.

– Моя мати са мусила оддати, бо йиншой
помочі на валалі не было, кедь была робота, –
оцінює з днешньої точки виджіня материн
живот ей дівка Маря. – Оддала са за Андрія
Піпту, котрый мене з братом взяв за своїх.
З ним моя мати мала четверо діточок, але дві
дівочки з того вмерли. В тум часі маленькі ді-
ти дуже вмерали, як мі повідали. До дохтора
са йшло лем у дуже тяжких припадох, также
вмерало дуже много малых дітей. Дохтор був
аж у Великум Березнум. Грошы не было.
Вмерло, дівчача, та вмерло, не дало са ніч ро-
бити. Бог дав, Бог взяв. О еден голодний рот
менше. Так тогды люде думали. Йиншак ани
не могли, бо живот був тяжкий. Не знали з
тої біды як выйти, та так го брали, як ішов.
Нихто са з никым не панькав, не пестив. Як і
зо мнов н'и, кедь ем была маленька. Як я рос-
ла, было мі смутно, бо зьме были дуже худоб-
ні, а я са позерала, же не каждый є такый ху-
добній, як мы. Треба было хабарчити корун-
ку ід корунці. Де яка робота са явила, ма-
ленька-м ішла на паньске до ліса дражки за-
мітати про пану, шо ходили на польовачку,
жебы мали ходники впорядку. За еден одроб-
лений день мені, 11-ручнуй дівочці дали 3 ко-
руны, за котрыма было треба йти аж на
Влыч. Были то маленькі, але зацні корунки.
Тромпаки ем ходила садити жыдови Срульо-

вічові, ввес серьпом жати, а то вже за 5 ко-
рун. За зароблені корунки пак мали мати по-
тум з чим іти на ярмарок до Великого Берез-
ного. Там са і на выдпуст ходило. Людкове хо-
дили пішо. Як йиншак!

Тоты ярмаркы! Найвеце зьме са з того яр-
марку тішыли на білый колач, шо са земник
кликав. Не могли зьме са дочекати, як дідо
приніс тот земник. Повішали зьме са на выг-
ляд, як тренкы на терня і чекали зьме, і чека-
ли, нераз довго до ночі, покы мати або дідо са
вказали на дворі. Ой, ой, який тот земник
быв смачный! Раз і я была в Березнум як ма-
ла. Шо там было народа! Найвеце са мі запа-
мятали шатры і медувникы з воглядилчата-
ми. Але грошы не было на купованя. Мож са
было лем позерати. Але ай з того зьме са мы,
діти, знали радовати... Ярмаркы то была не-
лем радусть, але ай страх. Як на ярмарках,
так і на выдпуст у Великум Березнум са нас-
ходило много жебраку. А ставало са так дав-
но, же ай дітей крали од родічу. Знали руку
одрубати. Закопали дівчака до землі, жебы са
кыпеть загоїв, а дівчача їм потому жебрало.
Діти са дуже бояли. Я са муцно материного
кабата тримала.

І такой са ставало. Нашы людкове з каж-
дого боку были биті, а ш'и сі знали і самі чко-
дити. Біда была велика. А тота даколи не при-
дасть чоловікові на почливости. Має ай свуй

другый бук. То бы днеська ништо не повіровав, як то са даколи жыло...

В наших Буковских верьхах урожай бив все слабший. А кедь дашо са вродило, та треба было йти вартовати перед диков звіринков. Я ходила каждую нуч з дідом стражыти тенгеріцу. Ходили зме ай ід брови на пасіку. Каждой зернятко треба было варовати, бо то бив наш хліб насущный. Восени зме зась зберали грущата і планчата по полю, всягды было вшыткой красно вызбераной, бив порядок. Потому тота садовина са сушыла, а мати із сушених грушок і планок варила вар. То были вітаміны на тот час. А ідіня? То не так як теперь, самой мясо! Тогда са варила проста страва – капуста, тромпаки, каша з бру, панцакы са намололи з ярцю, мука вмолола са на млинци, а лем чорна. Ріскаша была лем на вілікі свята і на свадьбу, ай то было треба купувати за грошы, котрых нігда не было. Челядь вшыткой в хыжы зіла. Люде са годовали лем тым, шо выпестовали на полю. Кіло цукрю са купило у жыда на Бережку, а тот служыв на цілый рук. Хосновав са лем тогда, кедь было треба посыпати колачі. Як ем гварла, грошы не было, бо не было де заробити, та люде найвеце вымільовали за яйца у Жыда, а то за швабликы, нафту, цукерь, суль. Народ в тум часі бив неграмотный, часто люде брали на бурґ, а Жыд много раз приписав, а то вже бив довг. Ани чоловік не знав, коли са то вчінило.

З людми мож было нарабляти, шо Жыд дуже часто і вдячно робив. Палінку давав на бурґ, а тоты хлопи са дуже радо позерали на дно ромплика, нераз у туй своєю залюбі пришли і о поле, бо з Жыдом не была жадна бісида.

Од свого 14-го року я ходила із моім новым няньком на вужен до Капушан і йинде заробити собі хліба. Йшло са пішо в бочкорах, які са нераз пурвали, также треба было дуйти на місто з босыма ногами. Руку са мі розвили од роботы, вночі ем мочом побрызкала цундру, завила ем руку, а вдень зась ем зберала зерно. Не мож са было кевелити, бо работа была зіднана. Вусямнадцять крижу са нажало, але аж тот послідній бив наш. Страва была мізерна, заробок слабый, але шо са дало робити? Про бідноту, яка была у нас і то бив екзистенчний заробок. Я в тум часі была на зрост доста маленька, але муцна-м была і мала ем велику дяку до роботы. Часто-м ходила на чорніці, малины, з якыма са йшло до Вублі. Заку са до Вублі пришло, відро са віло до ребер. Тяжкий бив живот на нашум валалі. Попові каждый рук было треба роковину давати. Кто мав коні, та са дрывами одплатив. Мы были худобні, не мали зме коня, та моя мати мусила одробити два дны попові. А жебы так тяжко не робила, та мене 10-11-ручну брала копати тенгеріцу, капусту, тромпаки. Не было шо їсти, нашло са яйце, однесло са до Жыда на Бережок, та дав цукрю, а з тьма пару коцками мы з ма-

терьов были у попа цілий день. А його дівки-кішасонькы мали дїтство, як треба. Нераз єм са позерала, як са вни смівуть, веселять са, скачуть, як то малі діти знавуть. Тяжко мі было на серцю. У нас на валалі са ніхто з дітми не панькав. Родічі діти нияк не сановали, будили їх дуже скоро рано за коровами. Ш'и за росы. Нераз не было шо вбути, студінь была на дворі, аж пращала, як то наприклад восени бывать. Мы, діти, зьме ставали до коровянки, шо коровы вхабили за собов на луці, жебы са нагрїти. А як тота коровянка файно грїла!.. І хоць не довго. Теперішні діти тому не вірувуть, росповідь старых людей є про них, як даяка приказка. Хвалабогу, же є то так, бо шо бы світ вчїнив, кебы лем в бідноті жив!.. Як бы тоты діточки повыростали?

– Окрем тяжкых часу, были і радусні хвількы, – повідать дале Марія Піптова. – Але тоты были лем в зимушніх часох, кедь дны были найкортші, а ночі найдовші, вшыткой в полю было поробленой, та было дашо треба напярсти, вышыти. Найчастіше то были вечуркы, де са сходжовала молоджава, а нераз са то скончіло ай свадьбов. Жены са посходили прясти, каждая принесла, окрем куделі, веретена і пару полін до пеца. Діти са позерали на тото вшыткой і був то про них заїмавый світ, світ вселякых співанок, пригод, приказок, повірь...

Чаровный світ вечурок! Хто бы їх на валалі не любив! Не позерало ся на то, же вонка

мороз пращїть, же малює квїтки на выглядах, кедь ся ближыла вечерня шеста година, цілий валал був на ногах. Стары, молоды, діти – вшыткы ся тішыли на вечуркы. Нераз ся ставало, же тот, хто не мав што вбути, або сановав бочкоры, прибїг босый до хыж, де ся одбывав тот свойбытный валальскый театр. Вечуркы были окрасов довгых зимушніх вечорів. Ту ся нелем робило, але переберали ся вшыткы новины, што ся стали у валалі, ту ся співали найкрасшы співанкы, якы народ створив, завязовала ся любовь меджі молодыма людми, розоберали ся пригоды, на якы ся споминало цілий рік, як, наприклад, пригода, што ся стала з Митровым Михайлом.

ПРИГОДЫ

Митрїв Михайло ходив каждый вечур вартовати бор на Пасічкы. Як каждый вечур, і в тот, кедь ся стемніло, Михайло ся облік, бо ночі были холодноваты, прихопив із собов фалатча паперя і швабликы – на роскладжїня огня і пустив ся вгору – в напярмі на Пасічкы, ід своему брови. Бор вже жовтів, колоскы были файны, та шкода бы было, жебы спустошыли дикы свині. Тадь каца з бру – была, як манна з неба, солодка. Михайло ей дуже любив. Ід своїй пасіці ся дістав уж цалком в потемрю. Роса уж му руки приємно холодила, кедь роскладовав огонь перед колибов. Хрусты ся му

переганяли перед очіма, пхали ся до твари, а сверьшкы сверьшали, аж на вуха залігало. З недалекого ліса ся озвала із своїм „гу-гу“ сова. Просто, обычайна атмосфера лісного живота. Михайло уж ей нераз пережыв. Ай в тот вечер, кедь розложыв огонь, спокійно ся опер о стінку колибы, простер ноги і запозерав ся до огня. Поломїнь го наповнївав душевнов рівновагов. А ід огнїови ся бояла приближыти дика звіринка. Запах дыму ей одганяв, зато люде, кедь ішли „нануч“, клали огонь. Холем мали надїй, же таким способом повартують уроджай од напасти. І Михайло сі так думав. Зато ёго думкы ся колысали в спокійнім рїтмі. Свіжый лісній озон, тихота навколо – зробили свое. Михайло запер очі і на якусь хвілю задримав. Може пять секунд. Пробудив ся на даякый чудный погыб. Огонь догоряв, але полоник скраю освітлив чудну звіринку, яка му перескочїла через ноги. Не была то дика свиня, ани олень, ці вовк. Михайло знав вшыткы звірята із свого ліса, але того не знав ідентіфіковати. Было то дуже велике і дуже чудне. Як перескочїло, так пішло до ліса помалыма кроками. Михайло ся барз настрашив. Як здеревя нїтый помалы встав і побрав ся темнов ночов назад домів. І важно похворів. Лежав веце, як два тыждні. Вызерало, же му не было помочі. Помогли му обычайны мамоны. Ходив до Великого Березного ся лічіти ід

„герцям“, што знали ворожыти. Тоты му одробили страх. І так ся хлоп дістав із хвороты.

Або тота пригода з волами.

Раз хлопци з Руськой Воловой пасли волы. Вночі сидїли коло ватры, што ся кликала вацка. Хто дримав, хто спав, як коло півночі ся зачали два волы червеной фарбы носити. То было мало, они зачали скакати через огонь. Хлопи лем позерали і не могли ся змочі ани на слово. Як ся так волы наскакали, так ай нараз сщезли в гущаві. На то хлопци ся пустили глядати свої волы. Лемже што? Не было кого глядати, бо вшыткы волы ся мїрно пасли навколо по гущаві. Хлопам на голові волося встало од страху. Порозумїли, же то їх пуджало.

Таких пригод прозвучало немало на вечерках. А были повіданы так, жебы ся каждый бояв. Інакше не мало смисел о них говорити. Быв потрібный эффект. Тот ся дарив. Главно діти слухали з отвореныма ротами, ани не дыхали і одповідно тому ся бояли. Жебы загнати страх із учутого, самы ся пооблікали за страшків, бігали під выглядами. Хлопці зась за дівками дозерали...

– Ой, весело было, – носталгічно вздыхать за старыма часами бабка Піптова, як кебы хотїла переглушыти спомины на того зле, што пережыла. – Вшыткы собі красно заспївали, повеселили са. Старі людкове, які были на вечерках, нераз собі заспоминали аж до третьей години над раном, а пак са вшыткы у

весслости розышли. Молоджава сранду робила, нераз колеса, але ай цілый вуз выложыла на стріху. Было повно сміху. Нихто са за тото не гнівав, люде были скромні, почливі, а не як теперь, може бы і до суду дали, кебы на стрісі нашли свой колесо або вуз.

Такы пережывала часы мала Горватка, часы, кедь ся біда перемагала фіглями, співанков, расповіданём приповідок. В них находила Марька чароділный світ, який ей нагороджывав тот реалный, тяжкий. На валалі платили строгы нормы жывота, аж бы сьме то наближыли до спартянського способу, кедь пережыв тот, хто був силніший, а хто був слабший, тот мусив або одыйти, або ходити жобраючі, покы го десь зима або голод не скосив.

„Тяжко мі было на сердцю“, – повідать свідкыня нашого минулого. Бодай бы ні, тадь дїтинства скоро не зазнала, в тяжкій роботі ей перешло. Хыбаль спомин на стару муровану школу, до котрой так любила ходити, приносить дакус світла до ей хмарного дїточства, в якім было веце біды, як воды...

Ходила Марія до русиньской школы у Руській Воловій. Наперед там учів, як го зазнала, Василь Ковка – валальський учітель, обычайный чоловік, а потім пришов „выдкысь звонка“ учітель Крунк, який був і кантором в церькви. Марька была дуже ученлива і грабіжыла ся до науки із вшыткых сил, як кебы за помочі книжки хотіла забыти на околитый

світ, повный біды і недостатків. Найвеце із вшыткых предметів любила географію, знала повказовати моря, рікы, горы на мапі, коли лем было треба. Тот незнамый світ про ню в тім часі був так притягуючий, же, кебы мала можность, такой дораз бы навщівила тоты місця. Лемже то была вшытко лем ей фантазія, треба ся было приземлити і думати над тым, як рано піде з коровами, а кедь ся ей звыштить часу, та забігне і до школы. На Марьку ся нераз сполігав і сам учітель, а то, главно тогды, кедь пришов іншпектор, тогды она была великов посилов про цілый клас. А тых стишків, які доднесь знає, співанок, які любила співати! Запамятав ся ей з много стишків такый:

*У місяці януарі
Ходить мороз по дворі
Ой, по долах, ой по горах
У великых бочкорах*

*Ходить, блудить, вандрує
Мосты з леду будує
Сивый он, старый он
З бородою, з волохом*

*А дїточкы не дзбавуть
Санкы з груна спущавуть
Скоро, скоро, скоренько
Аж червеной личенько*

*Сердить са он
З бородою, з волохом*

Так, так, роки втікають, як тота вода. Як у тій співанці:

*За горою високою, голубы літавуть,
Літа мої молоденькі, так са мі минавуть.
Я роскошу не зазнала, тай не буду знати,
Літа мої молоденькі буду памятати...*

Стишки ся черяють із співанками, колядками, побожними піснями, минути молодости ся переплітають із довгов, тяжко перебитов старобов. Красный голос Марії Піптовой ей холем на куртый час вертать до років, кедь могла співати. Днеська уж, як ся гварить, лем знає співати. Шпоруеме ей голосом, бо сі ціниме ей слова, якы малюють мозаїку пережитого, про нас, так далекого, але про ню так мілого і родного, як і народну гімну Русинів Подкарпатьскіє Русины., котру сі бабка так докладно запам'ятала щі із школярських років, і своїм, уж слабшым, але чістым голосом заспівала, жебы і нам молодшым припомянула, з якого сьме роду і де днеська належимо. Бо світ ся не змінив, лем люде в нім. Они ся го снажать створити на свій образ.

Якы мыслі суть переплетены в головах наших Русинів? На што они думают? Ці, наприклад, і о тім, выдкы ся ту взяли, або і о тім, же ту жыють веце як тисяч років? А ці знають о тім, чія то є заслуга?

Тяжко нам за каждого одповісти, але едно знаеме, же хто бив дома вихований ід своїм традиціям, божій благодати в родині, ід скромности, а то є припад Марії Піптовой, на тоту істину нигда не забывать, штафету свого несе цілым своїм жывотом, передавать ласку ід ближньому, переносить почливість ід своему слову і на своїх нащадків, на свої діти, як ся то стало і нашій почитованій Марії, яка „роскошу не зазнала“, але гордость все в собі мала а має на роздаваня, і тым, якы ся свого зрели, а бажать лем за матеріалными благами, і про яких чуджі остали родны бережки, материна хыжа, а часто і властна матір.

Заспали такы Русины „глубокым сном“. Раз і їм „спустнуть стодола“, будуть хотіти ся вернути до свого кореня, та не буде де...

Як ясный доказ, як велика табліця правды, документ недавной історії, як мemento стераня културы Русинів із землі, стоять нам перед очіма долі тисячів людей Стариньской долины, таких сел, як: Остружниця, Звала, Руське, Смулник, Дара, Старина і Велика Поляна, котрых „цівілізація“ 20. сторіча выгнала з родных домів, із своїх бережків, квітками засаженных загородок, із свого, зерном засіяно-

го поля. Россіяли ся нашы людкове по цілім Словеньску, повхабляли свої церьковкы, якы щі перед їх очіма были підмінованы і выстрілены до неба, як за часів войны (тото барбарство тогдашніх властимущів ясно видиме, наприклад, і у документарнім філмі Мірослава Смоляка Під горів Газдорань, де режисер, родак із Старини, поймав послідні минуты жывота свого валау і храму, як і ёго кончіну).

Не было легко людям вхабляти своє, а йти на чуже. Сперали ся, як знали. Много з них щі за фунгованя жывота в селах одышло з жалю на вічний одпочінок (кедь вмерати, та на своїм), як свідчїть о тім припад едной бабкы з Руського, яка до послідніх минут не хотїла ся выстяговати з валау. Уж сі нич у валаї не могла купити, бо sklepa не было, на то і електрику ей выпяли, а „жуночка“ на своїм поставила; не погла ся з родной хыжки, певно ся тримала своїх мурів, своєї земелькы, де ся народила і посивїла. Лемже і на ню пришла послідня минута. Єдного дня ей было повіджене, же сі мать спаковати речі, бо завтра прийде авто і ей выстягують. Не было нияке „завтра“ про бабку. Перешла цілому світови через розум. Нарано ей нашли мертву. Упокоїла ся в роднім обыстю...

Іншы, старшы віком, „дошли“ на новім місцю (тадь старый стром тяжко пересадити, чекать го высхнутя). Проріджены ряды Русинів, тоты міцнішы, нашли сі своє місце в Стаціні,

в Снині, Гуменнім, Вранові, Пряшові, Кошіцях і дале поза выходословеньскый регіон.

Уж перешли роки, лемже забыти не мож. Поеты пишуть поезії, малярі малюють образы, режисеры філмують, композіторы компонують, а простый народ, носитель духовных традицій затопленой долины, складать співанку:

*Заграй мі, когутку,
На вербовум прутку.
Як то нихто не знают
О моем зармутку...*

Ці то не історія писана зажива?.. Кілько раз сі тоты люде ставляли вопросы: „Чом то якраз мы мусили одыйти? Чом ся якраз наша вода, тота смачна і прозрачна, як слыза, вода, стала нашым проклятём? Чом ся не нашов іншый спосіб, який бы захранив нашы обыстя і успокоїв жаждушів?“

Вопросы суть марны, топлять ся в душі, як лоньскый сніг. Треба з нима жыти аж до самой смерти. Чуда ся не діють в тім припадї, кедь закон є силнішый, як чоловік, кедь перемагають тзв. сполоченьске добро над добром каждого чоловіка окреме. А надїй? І хоць вмерать послідня, нигда ся уж не верне... Яка то страшна річ жыти в безнадїї... То знає лем тот, кого ся то тыче, хто на властній ско-

рі пережив порожню, нич не значущу силу надії.

Зато і днеська, кедь уж є притупена память, кедь родны бережочки жыють лем в споминах, што бы тоты людкове дали за то, абы ся могли вернути назад домів, і хоць бы їх там нихто не чекав!.. Лемже бы быти на своїм, дыхати родный воздух, позерати ся на горы, співати свою співанку... Ціловали бы тоту пісну земельку, як є Бог над нима, є то правда. Ні, нич ся не повторять... Днеська, кедь дахто ся хоче вернути на місце, де ся народив і котре не заяла вода, повинен платити за пропустку. Яка то є дань? Ні, не мож ей найти мено... Мено чого? В мені чого? Одповідєв ся ставать една чорна діра, де не є нич, што бы было зьєднане з людськостєв...

Така то є доля части наших людей, якы бы багли, а не можуть ся вернути домів, якы бы хотіли утримовати своє, лемже сила асіміляції робить своє. То, што зіставать, суть лем позліплєваны кусочки. Компактность ся начісто тратить. Ай тоту атмосферу уж не мож вернути, наприклад і на Стрічі родаків. Мож ей лем заграти або заспівати.

А як є то з тыма, якы можуть, а не хотять? Якы мають вшытко на то, абы хранили своє „я“? Можуть собі спокійно співати, коли хотять, молити ся в церькви, вчіти свої діти в языку, на яким самы бісідують. Хто ся свого зрікать, робить гріх, бо ничіть сам себе, свою

ідентіту. Таке схвалне нарабляня із своєв кровлєв, кедь і родичі ся ганьблять із своїма дітми бісидовати по руснацькы, жебы, не дайбоже, дахто сі не подумав, же то їх діти не знають по словеньскы – не приносить нич доброго і про тоты діти. Они суть обраны о тото найцінніше, што творить чоловіка чоловіком. О людську достойность. І так ся нераз ставать, же в дорослім віці діти вержуть до очей своїм родичам: „А то чом съте нас не вчіли по свому?“ Терьпка і неприємна то родичовска скусеность... Потім ся діти блукають по світі і з великыма проблемами глядають свій корінь. Хто го найде, буде щастным, а хто го не найде, заскїпить ся ід чуждому стромови, який го притупить або ні. Така є прісна реалность.

Хвалабогу, же щі цалком не суть знічены духом doby наши села, же щі є ся за што їмити і потримати. Є ту што розвивати. Як тоты бучкы, што ся зеленіють каждый рік, як тота травіця, яку не сколе мороз і виходить на ярь, жебы звістовала новий урожай, так і наши люде, (хто в меньшій, хто у векшій мірі) ся грабіжать як новому жывоту, який їх чекать. Ці впаде їм на думку, же лем они і нихто другый, ся можуть причінити о тото, абы народна стодола не спустла, але абы была повна уроджаю, котру колись наповнили наши предкы і постарали ся о то, жебы з нєго і мы доднесь, і по тісячох роках, могли жыти і черьпати духовну силу на далшы роки?..

Не каждый однако думать. Про когось „національне“ – то є гордость, то є заспокоїня душы, то є кредо жывота. А про когось тоты діла суть другорядны. Першорядне у нёго – то є хліб, добра робота, штоковий дім (не одсуджуйме їх, і то є властне чоловікови). А суть люде, які ся нігда не били до грудей: я ем тот і тот, дайме тому, Русин. Своїма ділами доказовали каждый день, же родину русиньску збогачовали своєв моралков, своім каждоденным жывотом, але скромно, просто, без оказій і без фраз. Жыли красным жывотом простого чоловіка, який не потребує говорити о тім, што є ясне і што творить аксіому ёго жывота. Днеська мож одповісти на вопрос, чом Русины пережыли, і хоць їх ламали різны народы і были під владов різних владарів. Пережыли, бо доднесь сі зіхабили свій язык, свою културу, де співанка їм найвеце помогла, свої традиції! Не нашов ся ани за тисяч років „майстер“ на то, абы їх цалком покорив, абы їх обаламутив, жебы ся зрекли свого. Є їх поскромніше на папери, але суть ту і голосять ся ід світови. Як ся гварить, мала грудка, але самый сыр.

Є то красне, кедь в наших церьквах ся доднесь співать по церьковнославянськы, кедь то та розумніша часть людей бечалує сі свое слово, кедь родичі бісідують із своїма дітми по русиньскы, кедь їх учать співанкы за столом по своїм співати. Є то є неповторне! Є то великий капітал Русинів, на што можуть быти горды і

доказовати діла, які перевершать слабодухых людей без хербтовой кости. Така перемога їм дає будучность, є тов краснов зеленов травов, з котрой вырасте богатый урожай.

Сьме пересвідчены о тім, же як то было доднеська, так буде і надале, же і тоты, што не могли з різних причин найти свое „я“, ся спамятають і найдуть свою „стежку до родного дому“. Бо якраз, дякуючі таким людем, які духовно не спустили, можеме выкročити допереду, быти тьма, які без фанфар будуть любити свое, а з таков великов ласков будуть передавати своїм нащадкам одказ минулости.

А ту сьме при корени того вшыткого, при корени людей, які духовно не спустили. Зістали такыма, як їх Бог створив – із шыроков душов, із ніжным сердцём. Яке щастя, же щі суть меджі нами. Додавають нам моци своїм прикладом, великым потенціалом духовности – суть варташами і напутственниками днешней генерації, і хоць зажыли далеко гіршы часы, як мы. Хоць ся не купали в роскошах матеріальных благ, хоць мусили зіхабити свій родный край, абы пережыли, не забыли на свое, вернули ся ід нёму і были свідком той днины, яка їм была суджена. Суть то нашы матері, нашы бабкы, які просвітаюють наш жывот і уж днесь, за жывота, зіхабляють неповторну печатку на своїх дітёх, внуках і правнуках.

Суть ту такы люде, які тихо, без слов пишуть нашу історію...

Покры щі ходять по землі такы матері (а такых не є аж так много), яков є Марія Піптова з Руськой Воловой, покы щі чуеме ей слова, маеме чутя, як кебы сьме слухали одказ про далшы генерації, бо в них є жывот, о достойность котрого ся так снажыла тота мудра жена. І в ей сназі была тужба жыти ліпшым жывотом (хто бы не хотів жыти ліпше, хто бы холем раз за жывот не хотів ся приближити ід свому ідеалови, тадь то є властне каждому чоловікови), бо пісна земелька, высокы береги, гуцава, приносили до родины лем біду. Біда – то великый поганяч, перед нёв даколи треба і втечі, а то і з родного дому, хоць як го любиме, хоць як сьме ід нёму привязаны. Ниткы ся рвуть холем на даякый час, абы ся потім сплели до тутого узла надовго, може аж до самой смерти.

І так молода, 17-річна дівчина, пучік на росквітнута, яка так в школі любила географію, все частіше, вдень і вночі ся задумовала над тым, якбы выйти з той біды на валалі. Роботы – білый світ, а хосна ниякого. Який то жывот? Окрем скусеностей, якы здобыла на вожні, нигде в божім світі не была, хоць на мапі бы знала обыйти цілый світ з пальцом. Єдно є з пальцом на мапі ходити, а друге є там, в тых незнамых місцях быти. Аж ся ей сердце розбухало, кедь сі у фантазії представляла цалком іншый світ, який був у Воловій. Властно сі го ани не знала представити, лем

якимесь шестым чутём чула, же дагде у світі є інакше, може дакус ліпше. А што так попробовати, скусити, зажыти?.. Што бы ся стало? Може бы і даяку корунку заробила, та помогла бы і матери.

Молодость вирішує раздва. Може і з вечера до рана. Повіла сі, же піде до світа. Єдно ей не было. Не были то фіглі зіхабити свою матір, а йти десь далеко до Чех, бо така была можность. Не было ночі, не было спаня. Была думка, як то буде десь там, дале од Руськой Воловой. Молода дівчина боёвала сама із собов. Як она зіхабить ту матір? Як одыйде до чужого світа лем так? Сяде на машину і готово? Тадь там ся стрітить лем з чужіма людьми... Хто знає, як ей приймуть. Ці ся буде їм любити ей робота. А може ей такой выженуть. Ні, не знала, што ей чекать, в ниякім припаді не знала, яка доля ей чекать в Чехах, де мала йти на заробкы, як і много іншых дівчат з Убляньской долины. Отворяня нового світа ся ей виділо чімесь страшным, незнамым, але ай провокуючім, од котрого чекала зажыти штось таке, што дотеперь не покоштовала. А жывот у Воловій лем ей пересвідчив о тім, же треба попробовати дашто інше, незнаме. Довго вирішовала, але наконець вирішила, бо вела ей к тому біда, нестаткы, а она ся чула ужыточнов, кедь піде заробляти коруны до Чех. Тым поможе і собі, і своїй родині. Так роздумовала молода Марія Горватова.

І онедовго пришов такий час, кедь Марія мала зіхабити свою матір, свою стару школу, церьковку, камараткы, свої родны воловскы бережкы. Взяла до рук молитвеник і ревно ся з нёго вечур перед далеков путёв молила, і Бога Всевышнёго просила, абы ей дав щастя в тім чужім світі, до котрого ся зберала, абы ей охранияв перед злом, перед напастёв.

Із слызами в очах ся розлучіла Марія із своїм дїтством, бо ставала на властны ногы. Ёй крокы вели до самостатности, до реального світа, де ся мусить сама о себе постарати.

А на тоты літа молоденькы, якы пережыла в Чехах, ся не дасть забыти, як не мож забути на першу молитву, першу співанку, ці першу любов... Тадь то была ей тяжка животна скусеность, кедь вирішила зіхабити властне обыстя і піти до незнамого світа. Тоты рочки стоять перед очіма, суть нерозділов частёв ей жывота.

Спомины суть чїсты, ясны, як слыза.

Як кебы то было вчера.

Як кебы то было щі лем вчера...

Коли тото дівча світом пробовало...

НАША МАРІ

Было то 1936 році, як ем ішла до Чех. Йшли дівкы, тай я йшла. Мала-м тогды 17 року, – повідатель Марія Піптова і так нам помагать спознати далшый фалаток ей жывота.

Як ся властно дізнала о такій можности, як ся там дістала і який ей там нашов жы-вот?

– Веце нас писало пані Мигалчіковуй, яка зорганізовала тоту путь. Нігда не забуду, як ем там ішла. Сусїда Михайло Піпта ня вюз на біциґли до Березного на машину. Як ем сіла на тоту машину, та якось ем до Турчаньского Мартїна душла, а на далшу путь ем грошы не мала, но, на тот лісток. Нашли ся добрі люде, шо зателефонвали з Турчаньского Мартїна до тых людей, де ем мала прийти. Вни мі телеграфіцкы загнали грошы дале на путь. З Мартїна ем са дустала до міста Краловїце коло Раковника. Выдтам, з Краловїц, до села Кочїны ем ішла пішо.... Кочїны – то было село, де ем мала йти робити. По довшум часі наку-нець ем нашла гляданий будинок.

І так я са дустала до хыжы, чісло 13, до родини Вацлава Габріха, яка ня прияла до службы. Была то дуже добра родина, почлива. Робила ем не легко, але ня прияли, як за свою. Фурт са просили на мой домуство, на мою родину. Роботы там было повно, але я са ей не бояла. Я любила робити. Ш'и з дому ем была так навчена. Ёзда мав пятнадцять коров. Было треба гнуй метати, коровы доіти, кормити їх. Пан Габріх ш'и мав дівку, шо са Мілушка кликала і так мы вбидві робили ведно і часто зьме співали. Мілушка робила так, як я. Любило са мі, бо ёзда не робив розділы меджі мнов і свойов дівков. І вболікали нас еднако. (Выдтам ем сі повно шата принесла, ш'и ту доднеська стоіть). Нераз ёзда, кедь са дахто просив за мене, же шо то за дівчіна в нього є, нігда са так не стало, жебы гварив, же то я в нього службу, але знав здурити, же мы з Мілушков близнята. Лем, же то є „наша Марі“, бо так ня кликали тоты добры люде.

„Седлак“ Габріх був богатый, але не розмітовав, хабарчивый був. Мав, як ем споминала, пятнадцять коров, пацята продавав. Аж по три поросячкы тримав. Ёздовав, як са патрить. Зато роботы было повно цілый рук. Там не было, же десь шось ніч, же тото я не буду робити, або так... Розділы са в родині не робили. Там мав каждый роботу. А то каждый день од рана аж до вечера. І так ішов день за

дньом. І хоць поле там было веце руной, як у Воловуй, шо са мі любило, але спочівку не было. Не было волного часу, посидіти не было коли, хаба лем дакус мало. Коровы было треба кормити. Ходили зьме ведно з Мілушков косити команіцу. Правду повісти, аж там ем са навчіла косити, зато мі не робило проблемы, кедь ем сама зустала, же ем сі дома покосила загороду.

А як пришли жнива?

Кедь са звезло жыто, та са із ціпами молотило, тото са потому вытрясовало, а пак у стайни са повересла робили цілу зиму, такі довгі, жебы мож было до них пшеніцу вязати. Пшеніца была куртша. Вна са косачков косила. Потому са вязала, а мы на машыні зьме пак тоты снопы розвязовали. Повересла са не різали, але розвязовали, жебы са ушпорило. А до тых повересел, як са солома молотила, треба было дуже тискати. Я знала аж дві вотіпкы доведна звязати, та ем мала велику радусть, кедь са мі так добрі подарили, бо такой дахто гварив: „Ага, то Маріны Габріховой!“ , же то мої вотіпкы. А зась, кедь падало, жебы мож было одпочінути, та зьме міхы платали, або зьме собі взяли плащенкы, та зьме шли довкола будинку прогартати, жебы не затікало коло вбыстя. А за пелевньов было такой, шо кунь ішов, мотора не было, та кунь поганяв січкарньов. Ёден водив коня, а другый подавав зеленой. То са мусило робити, то была

нутность каждый день, бо худоба не могла чекати. Покры было зеленой, та было треба з тым робити...

Тай до ліса зьме ходили на вирізавку. Як ем ш'и зацінала, та зьме ручно стромы різали, чухали зьме з пилков хвойкы, бо там був сме-рековий ліс. А тото вшыткой зьме дому вози-ли. Якось то было у фебруарі 1936 році, шо снігу не было, та зьме серед валалу сікли тоты хвойкы і до повересел вязали, а везли дому, жебы было з чим пудпальовати. Было то та-кой сухенькой, файной, місто трісок.

Была-м молода... Дуже ем хотіла робити. Міхы з тромпакома ем метала, як полінчата. А з Мілушков зьме часто співали, весело нам было двом. Мілушка ай дівадло грала. Раз са стало, же Мілушка была шось хвора, та кот-рыйсь там юй так гварив: „Марі пуйде місто тебе, кедь ты есь хвора“. Але зышло з того, бо Мілушка поздоровіла, та-м пак не шла грати дівадло. Але співати дуже ем любила вселиакі співанкы чеські. (Аде, кедь даколи знали гра-ти такі співанкы в телевизорі, та ня аж пудмі-товало).

*На Кочіні стої вршек малі
Муї мілі там з інов стал,
Склоніла йсем свое модре очі
Шла йсем свої цестов далей дал...*

*Не спатржіш там свої мілу віце
Ту уж кріе черна зем,
Там, где вітр пржежалостне фоука
Там я дева опустена йсем...*

„На Кочіні стої вршек малі...“ Вершочок кочіньскый був дорогий Марії Горватовій, хоць був наповнений роботом. Марія го оспі-вала своїм русиньскым голосом. То ей стачі-ло?.. Пережыла під вершочком сім своїх най-красшых років молодости. То нигда ей не тя-гало на забавкы, на світськы фігілі? Сім років перебігло, як кедь заяць перебігне з одного боку поля на другый. Жебы доспоравды Ма-рія не тужыла за світськыма радованаками, за тым, што молодость нукать.? За ласков, дайме тому?

Представме собі шумну, молоду дівку, в. роспуці віку... Почорняву, барнасту, і з таким почорнявым, темным волосём і глибокыма кавіёма очіма? Середнёго росту, але тугу, повну квітухой молодости і животодайной силы!.. Як ся гварить, была кров і молоко, лем загрызнути до щі не коштowanego яблучка, яке уж-уж дозривать. Не дістала ся під вплив чужого світа? Не тягало ей найти сі ласку? Не тужыла по обнятях молодого Чеха?..

Обстояла...

Найвеце вірила своїм двом робітным ру-кам, якы ей нигда не скламали. А чужій світ,

де ся очутила не так аж з властной волі, був про ню скоріше средством, як цілём.

Памятала на матір'я і все на ню думала, як і на своє домівство, де ся хотіла вернути. Ні, своїм найблизшим бы нігда ганьбу не зробила. Зато ся справовала, як вояк. Почливо сі свою роботу робила, а кедь уж даколи ся стало, же была на забаві і був о ню проявений інтерес, нашла спосіб, як „одбити“ од себе „нападників“. До глубшых односин з никим не заходила. Єй захмурены оберья, гордость, одогнали не едного і не двох молодых Чехів. Не сміяла ся збыточно, не провоковала, як аде една ей знама з того же краю, кедь была на забаві і збачіла хлопців, та такой давала знати, же ся ей люблять. Лемже тій знамій ся то не виплатило. Зашла там груба і одходила з ганьбов до родного краю. Нянька народженой дітины не пустили родичі до русиньских гор, та пак лем даякы коруны загнав по Марі, жебы тоту нещастніцю холем так одшкодити.

І таке ся ставать. Світ уж є такый. Повный свербигузкового квіту. Комусь знає рядно подряпати скору і сердце. Такый уж є тот квіт, же чоловік нігда не знає, на чім є.

Маря шестым чутём чула, же треба ся хранити од біды. Помагала ей в тім ей робітність, думка на родный край, а в непосліднім ряді Боже слово, молитва, церковнославяньскый Отче наш, котрый сі із дому в душі при-

несла і хранила го, як око в голові. Была силна характером. Тадь не чудо, бо вихована была в бідноті і в скромности. Уж одмаленька зазнала, што то є ся здушыти при роботі. Выплекана бескідьскыма горами, выкупана в ледовій воді спід Кычары, чула силу, котрій знала ціну. Не хотіла ей розчінити у світській марноті. Чутя зодповідности было далеко сильніше, як жытейскі моменталны радованкы.

Зістала вірна сама собі. Не знала в тім часі, же є вірна свому родови, може аж так до глубкы сі не усвідомлєвала своє мале „геройство“, свою перемогу над собов. Істина была цалком дагде інде. Была то доля, яка ей спроваджовала неутішным світом. І хоць ани едно криве слово бы ся у нєй не нашло на адресу своїх заместнавателів, правда была така: Маря, як стовкы наших молодых дівчат і хлопців была чужинков, бо забытый край Богом і людми ей не давав можность дома ся реалізовати, вказати свої schopности, йти дале до школы і досягнути в животі якесь інше посланя. Мусила зіхабити свій край, кедь хотіла выжыти. Ой, не еднов паліцєв, але трєма Маря была бита, кедь ся вернула назад до свого краю. Може Господь Бог бы ей поміг найти щастя і в чужім світі. Тадь што бы ей хыбило, кебы ся нагодов оддала в тых Чехах! Робітна была, справовати ся знала, швыдко бы сі роздобыла природню авторіту меджі гевтешніма людми, як може десяткы і стовкы

інших наших молодих Русинів, які ся назад не вернули до свого краю і навсе сплели свою долю з Чехами. Повыдавалаи ся, поженили, виховали дітей, але уж Чехів, а до свого краю прийдуть лем на рекреацію, подыхати свіжым воздухом, поспівати свої співанкы, зыйти ся в корчмі з ровесниками і знамыма, выпити пару погариків, а по короткім часі, як успокоять свою жажду за родным краєм, по доволені їх зась тягне до теплого гніздечка, де і заробкы суть ліпшы, і „гоуски“ смачніші. Не вадить їм, же будуть дыхати смердячій остравскый або ловосіцькый воздух. Нич їм не вадить. До родного краю бы ся уж не вернули. Принимають го як фолклор, а може і як рецесію, як вывентілованя своєї позначеной світом душі.

Йшли тоты людкове за ліпшым жывотом, то никто не заперечіть. Кілько їх там є? Хтось сі дав намагу, жебы зробив зрахованя наших Русинів, які одышли до Чех і ся уж не вернули? При найменшых рахунках то бы могла быти така добра половина. Же много? Ани нагодов? Лем з одной родини, што знаме, одходило і по трое-четверо людей. А притім, же нашы Руснаци знали мати скоро по сім дітей, так то не сьме далеки од правды. Чісла суть чіслами, а люде не суть чісла, то суть жывы істоты, які мають сердце і душу. Яка ся нам нукать „подівана“, кедь сьме даколи свідками на валалі, главно в літніх вакацієвых місяцях,

як „Чехы“ по западі сонця кладуть огникы коло осіроченных отцёвских хыжчін, опікають „буржти“! Попивають якесь там вино, а погодивше зачінають співати. Спочатку несміло, а пак все голосніше і голосніше, як кебы хотіли выспівати свій жаль, свою тугу за родным домівством. Сердце ся краять од їх голосів. Не є в них в конечнім выслідку веселости. Є то тужлива мелодія, повна носталгії і чогось невыповідженого, такого, што щіпкать коло сердца. Є то рапсодія свого краю, ода на потічкы, лозины, верьбове прутя і на пішникы, які зіхабили. Днеська заростають травов. Суть непокошены, осиротілы. Лем тото каміня, яке зістало по яругах, бы могло говорити. Вно є свідком історії, свідком вхабляня свого, а одходжаня на чужде. Лемже каміня лежить, як і лежало перед сто роками. Мовчіть. Не прогварить... Лем вода на нёго цяпкать і вхаблять свій слід...

Ці то є таке сердцю міле нашим людем то то чужде? Як на то мож одповісти?.. Дахто повість, же чоловік є дома там, де сі калап на вішак завісить. Але чом тота співанка, чом є така смутна-невесела, што ся дре з горла наших выстяговалців?..

Все їм буде дашто хыбити...

Чутя чогось порожнёго, ничім не выповненого їх буде спроваджовати цілым жывотом.

Як една фатаморгана...

Жебы Маря Горватова уж тогды чула несмыселность фатаморганы, кедь все частіше думала на свою матір, на свої родны бережки у Руській Воловій? Тяжко... Ай кедь, так дагде у підсвідомости.

Словом, не мала силы забыти на своє доміство. Тадь за сім років, які одбыла в чужім краю, вже лем могла вирішувати, ці зістане там, або ся верне назад домів! То був час – не так довгий, абы мож было забыти, і не так куртый, жебы сі не мож было звикнути...

Час, час – найліпший то дохтор...

Так ся холем гварить. А ці бы ся нашов такий дохтор, який бы знав одвернути чоловіка од свого доміства, поміг бы му на нёго забыти? Легко і таке ся ставать, але ту треба фурт двох – того дотычного чоловіка, який хоче забыти і – час.

Як так роздумуеме, та нам виходить, же Маря ся сперала часови, боёвала проти нёму і наконець выграла. Чом? Бо по семох роках вирішыла, же ся верне назад домів, на Словеньско, до свого села, до Руськой Воловой. Проста арифметика сердца.

Ай, яй, кебы сьме в тім часі читали думки нашой главной героїні, легко бы сьме на вшытко шумно-красно одповіли. Лемже нихто никому в голові не сидить і точно не знає, што собі думать і што го веде зробити такий або сякий поступок. З одступом часу мож ся

лем додумувати, як то было і чом ся так стало.

Нич не вчіниш... Стало ся так, бо ся мало так стати. Так хотів час, што був Маринов совістёв і який сі повів: доста Марю тримати в циганстві, она належить там, де вода студена, як лед, тече, де квіткы польны суть найкрасшов загородов світа, де спомины о розбійникови Головатім щі донеська жыють в Руській Воловій.

О розбійниках бы могла быти окрема капітола села, але то не є нашым цілём. Зато спомнянме холем основны моменты з даной проблематікы, абы сьме легше порозуміли людей, які з того валау походять.

Як доказують многы учены, Федор Головатый (Главата) походив з Руськой Воловой і із своёв пятьдесятьчленнов дружинов боёвав проти панам-землевластникам. Збой ёго дружины у 1492 році був выразом, як кебы кінця „братріків“ посліднёй облавы гусітьского войска. Федор Головатый богатым брав, а художным давав. Так на нёго і днесь споминають у Руській Воловій.

Головатого дружина першыраз зачала збой у 1492 році на маєтках пана Штефана Розгоня. Накраджене богатство розбійници сховали у Пчолиннім, Старині і в лісах Руськой Воловой, на Копыті. На тім місці ся і дотеперь находить камінь з датумом і знаком дружины

Федора Головатого, де подля легенды є схований скарб.

В дружині Головатого были і ёго братя Васько, Данко, дале Іван із Сташковець, Рин із Грабовця, Хмель із Строчіна, Клин із Свідника, Михал із Стаціна, Алексіус і Штофко з Руськой Воловой, Міхно і Яцко з Гостовиць, Іван з Красного Броду. Далшы членове Головатого дружини походжали з Польска і з валавів Підкарпатя.

В бардієвскім архіві мож найти письмо (1493), в котрім розбійници выповіли кралёвскому місту Бардієву неприязельство за зничіня своїх побратимів Васька і Тимка. Письмо было написане збойницьков пятьдесятчленнов дружинов Федора Головатого. В нім ся пише: „Вы, злы і несправодливы люде Бардейовськи, вы сте наших братів дали звішати яко мородере нецнотліви, ктори ани вам, ани жадному нич не были винны. А протом, естлі нам приятельом а родові не положіте четирі ста золотих ве золоце до трох неделі в клашторе в Могілі у Кракова або у картушов в Лехниці, теді на ваших гордлех і на вашім іманію і на ваших поданих се будь дулого, будь кратко се мстити будеми, покуд нашого роду става“.

О тім, яким пострахом про панство была Головатого дружина, свідчить і письмо, в яким ся пише, же на поміч місту Бардієву приходить велике множество жолднірів, меджі

якыма было і 400 Кошічанів. Розбійници, абы ся выгли отвореній битці, стягли ся з граду Бреков, погрозили выпалінём кралёвских маєтків, а пізніше одышли до Польска.

Такы суть історічны черепкы о розбійницькій дружині Федора Головатого, родака з Руськой Воловой, якых ся босыма ногами в дітинстві дотыкала і Марія. До того краю ся хотіла назад вернути з Чех.

Домів... Домів...

Тым собі еден час признав свою програу.

А тот другый?

Тот ся не мав з чім хвалити...

Бо був войновый, страшный, нелюдський...

Час януаровый, 1943-го року...

Край од Снины аж по Новоселіцю доднесь може давати свою референцію о героях і о жертвах другой світової войны. Референція то боляча і не мож ей забыти нігда...

– Як нас Мадяре забрали, та зьме са в Чехах дуже ганьбили, – повідать Марія. – Тільки много нас в Чехах было, же зьме мусили йти на уряд до Краловіц, абы зьме са дустали на список чужинцю. Были зьме, як сірохманы... Люде без домуства... Як сироты... Было нас там много – молоді хлопці і дівчата з нашого краю, з выходу – з Меджілаборець, із Стриговца, Вублі, з Руської Быстрої. Бог знає выдкы. Много них там ай позуставало... Хто якый мав осуд. Я якось не хотіла. Была бы-м там

зустала в Чехах, але гварли, же то Словачка. Такої было поціненой...

Мілушка са меджітым оддала, а пані сестры дівка, вна тыж з мужем не жыла, шо была дакус худобніша, та вна пак зо мнов ш'и дакус робила. А як пришов тот час, та-м сі потому выробила пас. Якусь ем дівчіну чеську мала в Пазню, принесла ем юй даякі планочки, та вна мі выкончіла пас, бо дочіста ня дому тягало... Материни слызы ня тягали... Люде мі повідали, же моя мати дуже плаче. Дуже юй жаль было, бо то были тріє хлопці, а я лем сама дівка была. Та мати хотіла, жебы ем была дома коло неї. Тадь сім року ем дома не была. То вже є шо повісти... Як ем сі выкончіла пас, та ем дому шла через Березный. У Вубли ем мала свого братранца, бо моя тютка са там оддала. Там ем переночовала, а пак урано, братранець запряг коня, та ня привюз дому. Мати плакала, кедь ня віділа. Дуже са радовала. Мати была хвора не серце. Та як са тішыти, кедь хвороба? Мало было радованя, бо были недостаткы, тай робота каждоденна. То не было, як днеська. Кебы са нашов доктор, та може бы матер і вылічив. Мати – небушатко, вмерла, як мала 54 рокы... А ш'и ід тому, шо ем юй принесла, які грошы? Шо-м зробила? Мізерных 12 000 корун, якы са потому мінянков на пенгы знівочили. Сусідка знала гварти: „Тадь ты задарьмо робила, лем за ідіня!“

Так было... Але дома ани їсти не было шо... Добрі, же так, же было де ходем яку-таку коруну заробити. Ходем было де пережыти, світ переекзістовати...

КЕДЬ СОБІ ПОДУМАМ О СВОЇМ РОСКОШУ...

*Кедь собі подумам
О своїм роскошу,
Падають мі слызы,
Як трава на косу...*

(З народної співанкы)

І так я са вернула в януарі дому. Была война, біднота, а я сі довго не могла звыкнути. Быв великий розділ в нас дома і на Чехах. Ту не было де корункы заробити, а в Чехах не знала ем, як мі час зышов. Мені без роботы было дуже тяжко, бо ту нияка не была, хаба лем до ліса з хлопами йти робити.

Так, так, каждый са вертатъ дому ід родині, ід своїм найблишшым людьом. І я так зробила, хоць ем нияк не знала, шо ня дома чекать... Яка доленька...

І посочіли Мари в тій тріскучій зимі, кедь мороз малює квіткы на выглядах і цомпель під носом замерзатъ, кедь не мож надворі

дыхнути од великой студени, Михайла Піпту, вдовця, котрый мав двоє дітей – 12-річну дівочку Марьку і 14-річного хлопця Дзуря. Молодого сестра гварла братови, жебы лем ей взяв, бо мали поле доведна...

Як роздумовала Маря в тім часі? Ці ся має оддати за вдовця, або ні? Всяко ей было. Правда, вже мала свої рокы, але все лем тота гордостъ стояла наверху. „Ці я буду добров матерьов про тоты діточкы? Ці я влагоджу чоловікові? Ці буде зо мнов спокуйный? Ці буде спокуйна зо мнов свекра? А як моя зовіца ня прийме, ці сі не буде думати, же ем юй нянькувщіну присіла?“

Не было легко вирішовати, не было легко повісти своє „гей“. А щі ку тому сі спомянула Маря на стишок, який колись чула в дітинстві на прядках, што ся ей доднесь запамятав:

Зима буде...

Де са мати на старустъ подіє.

*А зятъ на пецу сидить,
Та са на ня криво дивить.*

*– Ой, пуйду я до сыночка,
На шырокі лавкы.*

*А невіста одповідать:
– Не треба нам мамкы!*

– Жено моя люба,
Мати бы са здала.
Коровы бы подоїла,
Дітьом їсти дала.

– Не треба нам много говорити,
Муй чоловічку...
Матер треба ошатити,
Ай ужывити.

– Ой, бодай ты, моя жунко,
Нігда не сконала,
Кедь ты мою мамку
Нігда не бопрала.

– А бодай са, чоловічку,
Сесе стало тобі,
Ходить моя по жобраню,
Та няй ходять обі...

Маря была далека од того, жебы сі моментално знала представити далшый жывот. Што мала робити? Подумала сі так: якось то уж лем буде, сітуація ся дасть до порядку, і хоць десь в кутику сердца ся озывала думка, же брати сі чужого чоловіка, то якбы падати до незнамой ямы. Як-не-як треба буде цалком змінити свій спосіб жывота, войти до цалком іншой ролі. Ролі жены, ґаздыні, а поступно і матери... Дотеперь то був про ню цалком нез-

намый світ, бо буде треба поламати вшыткы свої дотеперішні звыкы, перевтілити ся до іншой, намного важнішой подобы.

Маря туго роздумовала над выришінём своёй долі. Ай треба было думати, бо нелегко йти за вдовця і на двое діточок. То з одного боку, але кедь то взяти з боку другого і задумати ся над темов обычайным сільським розумом, виходить так, же каждая нормална, здорова, а щі к тому красна дівка тужить піти під вінець, хоче ся оддати, мати свого ґазду, жебы ей хранив і підпоровав, був коло нёй і в біді, і в горазді. Хоче мати свої діти, родину. То є властне нашым дівкам. Не оддасть ся хыбаль лем непотрібна, а каждая іншака хоче ся залучіти до нормального способу жывота і быти рівноправным членом такого сполоченства, яким є валал. Бо як інакше?! Ходити лем так – псы побивавчі?.. Доколи? Тадь чоловік ани ся не встигне обернути, а уж го старість імать за плечі і хылить до землі. А потім при паличці, в глибокій старости, кедь не є хто чоловікови ани воды подати, надходять смутны думы, повны носталґії над промарненым порожнім жывотом, над невыужытов можностёв.

Ой, ні, Маря бы ся того не хотіла нияк раз дочекати, жебы была на посмиховиско цілому валалови. Та ці она не така, як іншы, ці она не варта сі заложыти родину і постарати ся о ню, як ся патрить і слухить? Кедь была схоп-

на одыйти до Чех і там ся постарати о себе і вхабити добрый слід своєв роботов, своїма шыковныма руками, та чом бы дома не знала собі дати рады? А што, же вдовець, же має двоє дітей? Він за то не може, так хотіла доля, жебы ся так стало. А што ся стало, уж ся не одстане. Маря може выліпшити тот став, може своєв завзятостєв, робітностєв лем помочі тому чоловікови, який у валалі був триманий в почливости, бо знав всякі роботи робити – од малого до великого – каждый ся на нєго у Воловій закликавав. Никому не повів, же ні, радо поміг, а тым сі наклонив валаалчанів, а поступно і Марю. Валаал є як една родина, ништо ту нич не затаїть. Михайло мав поголоску хлопа чамяного, робітного. Што щі ей вєце треба? Чоловік ся ку ній справовав красно, ласкаво, притяговав ей своєв ласков, добротов, скромностєв, а, главно, мудростєв і скусеностєв... Тадь до того часу ґаздівство тримава на порядку, а то предсі не были фіґлі при двох дітєх, і хоць ту щі была мати, сестра і брат. Ой, ні, то не было мало...

Мари ся найвєце любило, же ей до ничого не силовав, не нутив йти до шлюбу під ферганков якыгесь порожніх обіцянок. Нукав ей реаліту, але ай істоту хлопа, який знає, што є живот, який добрі о тім знає, же вшытко треба лем своїма мозольнатыма руками виробити і своїм мозгом выдумати. Нукав ей ай своє сердце, яке тужыло по ласці, по порозу-

міню близкой особы, яка бы ся стала про нєго добров женов, а про дітей добров матірєв. Много о тім не говорив, то не было у звыку. Як то уж нашы хлопи знають. Нашто говорити о дачім такім? Вєце бісидовли єго очі і скромность, яка была написана на твари. Маря ся в ній виділа, як у воґлядилі.

Лемже вырішити мала сама, сама ся мала на себе сполягнути, ці буде йти доведна з добротов, ласков, істотов, або зістане сама, як палець, як былінка в полю, залежна од своїх родичів, од своєй меджі поля, котрой скоро не было.

Поле, то было все жывительков наших людей. Хто го не мав, був бідняком, ходив по жобраню. Хто го мав, сокотив го, як око в голові, як найціннішу цінность. Кєдь была даяка крохотинка поля, могло ся ай дакус ґаздовати, а хто го не мав, був барабом, як ся гварило... Зато меджі поля были і часто доднесь суть все частіше діскутабілны і нераз ся ставають центром гніваня ґаздів, а часто і великой траґедії... Маря добрі знала сітуацію на валалі. Не было ся на што сполігати, же то колись може настануть ліпшы часы... О тых ся ей родині ани не сніло. Якісь там ваґаня, або похыбности мусили іти боком. Не было о чім роздумовати. Та й о чім, бо час на роздумованя не був такый довгыій з того моменту, як ся вернула з Чех. Але наісто стачів на то, абы ся зорьєнтовала справным напрямом.

І так ішла під вінець по восьмох місяцях...

Час – довгий або куртий? Як то взяти, бо спознання чоловіка не все детермінує довжка часу. Молодята даколи ся знають коротко, а жыють по цілий жывот, аж до гробовой дочкы, як потята, красно, в злагоді і мірі. Ставать ся і таке, же двоє молодых людей „ходять“ довго, а наконець ся розыйдуть про якийсь там деталь, спричинивши біль нелем собі, але і родичам, якы до них вкладали свою надій. Словом, про Марю то був час, за котрый дозріла до пізнання, же є схопна вирішувати сама за себе, за свою далшу долю...

Было то в септембрі, кедь осінь помалы, але істым кроком ся приближовала. Щі сонечко знало файно гріти, але было уж зубате і великой моци не мало. Гріло, абы гріло, і так знало, же ёго сила ся помалы стратить і наступить жовтолиста осінь, а за нёв прийде студена, як лед, зима. Природа ся успокоёвала, готовила ся на одпочінок, а на протывагу тому гармонічному покою, (лем бы жыти, дыхати тот божественный воздух і радовати ся із дару найвысшого, який нам дав Бог, з дару жывота земи! Лем бы жыти і любити ся – на благо розквіту чоловічества...) світ був імлений войновым шаленством. Друга світова война была в распалі, повмерали за тот час тісячі людей, погыбли невинны жертвы узурпаторів, тоталітарных „плуковників“ і „генералів“.

У валалі люде стерміли, як то з нима буде, яка доля їх чекать, ці щі ся дожыють завтрашнёго дня, выходу раннёго сонця, ці ся дочекають красного співу потят... Пережывали, ці позберають урожай, намелють в млинци холем чорной мукы на хліб... Ці спечуть тот хліб? То не было ясне. Як не была ясна доля народу під Карпатами, што ціле тісячроча жыв в мірі і покою і так само мірно ся трудив на своїх неуроджайных земельках. Не мав з никым нич планого, хоцьбы під якым панами служыв, як тот слуга... Вшытко можне робив про того, абы лем пережыти, абы сі захранити своє „я“. Не было чути, жебы Русины ся з дакым не знашали або на дакого нападowali з цілём забрати поля, маєткы. Скоріше все клёпкали на двері чужіх з даякым „просиком“. Кедь ся побили, та лем самы меджі собов. Вшытко то зістало лем меджі нима. Як ся повадили, так ся і помірили. Як то уж бывать у справній родині. Лемже нещастя не ходить по горах, але по людех. Зосыпало ся на них, як гром з ясного неба, як нечекана пошесть, як мор, найвекша погрома і холера. Што тоты людкове мали робити? Дагде втечі? Але де? До гор? До лісів? Меджі скаля-вертепя? Де ся заратовати од той пошести, што косила людей? Од войны, котру выдумали властымущі, абы набили свої кешені, абы роздобыли за ціну крови богатство? Такого місця на тій зем-

ли не было. Не было ся де сховати, хыбаль під чорну землю.

Треба было чекати, што буде дале... Чека-ти до судного дня. Хто піде по правіці, а хто по лівіці, то лем Бог знав...

В такый неістый час, в тяжких войнових условіях вирішила 24-річна Марія Горватова повісти своє „гей“, ручку дати о 12 років старшому Михайлови Піптові і з ним до ста-ву манжельского вступити...

– Свадьбина была доста скромна (моя ма-ти коруны не мала, нянько вмер, я другого нянька мала. Вун не був злый, але корун не было. Зато ня біда выгнала з дому і я пушла до Чех), ани гостину не было з чим зробити, лем ем мусила од своей сестерніці пожычіти даякі коруны, та пак ем юй вернула, бо тоты, шо-м в Чехах заробила, ш’и мі не душили. Та так ем допала із своїма заробками, же не бы-ло з чого ани свадьбу зробити. А мати мі не дала грошы, бо сама не мала. Зато свадьба, яка была, така была...

Вболікала Маря білу спідничку, кабатя, бі-лу блузку, заплітала заплітки (были доста кур-ты, бо Маря в Чехах волося підстригла, а щі за тот час не встигло порядно вырасти. „Лем-же я принесла волося дому, а мати – небушат-ко, дай юй царство небесной, знала ня так заплести, же ани видно не было, же то я не мав довгой волося. Я са дуже любила парадити. І в Чехах ем носила калап, а як ем са вер-

нула дому, та був перероблений на турбан. Тот турбан ем дома лем раз взяла до церкви, шо са не дуже злюбило мою зовіці, та я вже потому тот турбан нігда шуга на свою голову не взяла. Дуже мі жаль за ним было“), та й ду-му думала, яка то ей доленька чекать на газ-дівстві Мигаля, який мав много поля і аж дві стайні были повны з худобов. Як видно, на недостаток работы ся не буде мочі скаржыти.

Радость ся чередовала із змішаньма чутя-ми. Сердце ся ей наповнєвало благодатєв з того, же сі бере доброго чоловіка, зась ся боя-ла того, ці то она вшытко докаже, як ся при-звычайть і ці буде мочі вшытко встигати...

Гей, гей, думы-роздумы молодой... Жебо-ловча в руці, в очах слызы... То нелем обы-чайный рїтуал, же ся то так патрить. То не суть лем чутя на показ. Є то образ лучіня ся з молодостєв. Зато тото трясіня рук і ніг при обліканю, зато слызы в очах. А сердце трепотить і трепотить, хоче выскочіти з грудей од очекованой події, яка змінить дотеперішній спосіб ей жывота дошкаменту.

Ой, та вже час іти... Не є коли думу дума-ти, одповідати на покладжены в мыслях воп-росы...

Маря попозерала на мале выгядча надвір і увиділа там стояти запряжены три возы. Ко-ні і возы были припараджены пантликками... Передній віз чекав, абы одвести Марю з Ми-хайлом до шлюбу до Кленовой. В остатніх си-

діла родина. Маря щі послідніраз ся пороззерала по старій хыжчині, перехрестила ся перед святама образами, якы в рядочку висіли на стіні над деревяным столом – і перекрочіла материнський поріг...

На стрічу новому жывоту, новій долі...

Вопросы зістали висіти у воздуху. Посідали на материну стару стріху і стали ся позерателями нового етапу жывота Марії Горватовой, яка ся з того дня зачала писати Піптовов.

Было радованя, была веселость, яку забезпечовали гудаци. Петро Смутків тягав на басі, Данко з Кленовой грав на гусях. Быв там і бубен, але хто на нім бубновав, на тото вже сі ани наша героїня книги не памятають.

Была і гостина... Правда, скромненька, як то нашы людкове в тім часі жыли, але была. Были напечены пероги з сырром, а хто приходив на свадьбу, та такой сметанкы ніс, абы было з чім побрыскати пероги, жебы не давили гартанку. Поливка была куряча. Ай рїскаша ся подавала з курячим мясом, кедь ся звышыло з поливки. З того мясця ся робила і омачка. А ід тому вшыткому був сливковий компот... А подя слов пані Піптовой ся на свадьбі, як повідав ей нянко, што ей годовав, давала даколи і свадьбова фасоля. То была така, што ся не підбила сметанков, лем ся запражыла. („Муй Янко таку хоче, гварить, же то найздоровішой їдіня. Аде пришов, та зме му дали стрясованину – варені тромпа-

кы з капустов, та ніч не робив, лем ходив та їв, та їв, не муг са наїсти, якої то доброй“).

Пані Піптова рада споминать на тот день. Бодай бы ні, тадь сі в мыслях, з одступу довгого часу припоминать свою молодость. А хто бы собі рад не поспоминав на свої молоды часы, на день, кедь ся чув найщастнішым. Маря такой день зажыла, кедь свою долю зєднала з Михайлом Піптом. Вознавкы ся ей дало, як Михайло шыковно хотів выплатити музикантів, абы уж мали покій, абы уж мали по вшыткім і зачали жыти, як ся патрить. Не міг ся Михайло дочекати ночі, не міг ся дочекати рана, кедь із сходом сонця увидить у своїй хыжі жену, газдыню, матірь ёго двох осиротілых дітей...

В тім часі Марія щі не знала, же ей чекать красный жывот, повный гармонії по боці „первотрідного хлопа“, але і тяжкый, спричиненый условіями, тяжкыма военныма часами. На тоты „гурькі“ часы ся уж споминать з товкотом сердца, із здавленов душов...

– Кедь ем са оддала, то были тяжкі, войнові часы. В хыжі было семеро челяди. Была свекра ш'и, газдув брат, тай дівка, шо за мого брата пушла, тай вун, муй газда, шо мав двой дітей. Я была сема. Ой, ой, было са треба звивати, жебы вшыткой стигнути. Треба было великый горчік тропмаку поставити варити вчасрано, жебы каждого накормити. Вставала ем дуже скоро. Ш'и ани першый когут не

співав. Даколи были і дві години по пувночі, як ем са проснула. Емко ем выскочіла з постелі, бо было треба хліб печи. Знала ем спечи аж по пять хлібу. Наперед вечур была нутность муку намолоти на камнянум млинци і такой тогды вправити. Рано, як ем скоро встала, тай пудмісила тісто. Пак ем наклала вгень в пецу, і так спекла пять хлібу та зме мали аж до суботы... Колись зме мали, колись зме не мали. Кедь челядь была, та такой, шо ш'и лем ем хлібины выбрала з пеца, тай са вшыткы рано ізіли. Дарьмо ем гваріла, же свіжою чкодить, же са їм їमितь жалудка. Ніч не помагало, чеметва зіла вшыток хліб... Якой то діти, кедь пахне, та такой ідутъ за пахом, за свіжым. Не мож было повісти, же не беръ, кедь были голодні, а їх дуже кортів свіжый хліб. Свіжою, пахнячою, то найліпшой, знаете, як то е...

Была то доста велика робота, жебы са вшыткою встигло до рана. Но, я была молода, муцна, не хочу са хвалити, але вшыткою ем якось встигала. Чей мі сам Бог з небес помагав...

Муку было треба і пікльовати. Раз, кедь зме не мали дома пікльовану муку, мі моя свекра так гваріла: „Йди до Грічины, бо вни пікльовутъ муку, та най ті палачку муку пожычатъ“. А я са доста ганьбила йти жычати, бо-м на такой не была звыкнута в Чехах, жебы са дагде дашо жычало. Там каждый був

себестачный. Але наконець ем там ішла і пожычила-м. А як зме мали свою муку, та зась ем потому вернула. Оддала ем пожыченою... Бо так має быти. Нігда ем не хотіла быти ніч довжна.

А як было дале? Як ішов муй жывот? Вселияко было. Не хочу ани споминати... Лемже самой са споминать. Бо то не мож забыти на тоты тяжкі часы, як і на тых Мадяру, шо в нашум краї засіли.

Мадярьскі шандарі, называли їх „піркошы“, бо носили пірка за калапом, са розпинали по околиці, як кебы были наймудріші і наймуцніші. Были то тверді люде. З нима не были ниякі фіглі. Маленькі діти валальскі са перед нима скрывали по закутинах. Раз, наприклад, копка малых дітей са бавила на пути з прутом, а за прутом, як то бывать на курной пути, са зняв порох. Діти са бавили, сміяли са, веселили са. При туй своєю забавці не збачили мадырьскых „піркошу“. Были забрані самі до себе, до своєю забывкы. Якой то діти, ш'и са так не знавуть бояти. Їм лем бы забавка даяка была. А тоты, як гавраны, надлетіли ззаду, їмили дітей, набили їх з тым, шо мали в руках і де попало. Не позерали на то, же то діти, не дбали, же то молодусть, але за таку дробность їх збили до кровли... Хто такой відів!.. Зато са діти все потому мали перед нима на позорі. Як збачили „піркошу“, та

са розлетіли на вшиткы боки, як тоты потя-
та.

А в Вубли, кебы сьте знали, шо са стало!
Як ем са вернула з Чех, та ем са дужнала од
людей. Аж тяжко такой переповісти. Было то
20. януара у 1940 році. На балі са шось хлопці
їмили, як то уж даколи бывать меджі молоды-
ма, шо мавуть прудку кров. Може дакус і ви-
пили. Мадярські шандарі влетіли меджі них,
причум єдному „піркошові“ впала шапка з го-
ловы на землю. Шандарі вытягли бодакы на
людей. Люде зачали втікати з містности, нас-
тала велика паніка. В туй хвілі першый упав
Юрко Татіч, здів са на бодак. За ним пушла
Анна Гамракова, молода жена. Ш'и лем са од-
дала за Гелетіча, была в тум часі груба. Третя
была Полдина Климикова. Вшиткы трой за-
гынули од бодаку мадярських шандарю.

З того вшиткого была велика неприєм-
ность. Вублию окружили мадярські шандарі,
шо пришли на посилу. На високих містах з
того зробили помалы збуру, же то люде хотіли
са збурити проти гортійовскому режиму. Лю-
дей тягали на шандарьську станіцу на луктах,
били многих, жебы са признали. Возы, в кот-
рых люде везли гнуй на поле, вшиткы ко-
нтрольовали бодаками. Повідали, ке кунець
тому вшиткому зробив пуп Фірцак, якый пу-
шов за єпископом до Мукачева, а тот просив
за Вублию на вшитких містах. І так помалы
помуг выйти Вубли з біды. В околитых вала-

лах пановав терор. „Піркошы“ за каждую дроб-
ность били, де захопили... Збытковали са над
нашыма людми на чудо божой. А вни шо бы-
ли винні?.. Тадь вни были дома, на своем, а
тоты лем гев пришли, як са гварить, як оку-
панты. Та яка то была справодливусть? Бо-
дай са никому ани не снила...

В яри, на самый Великдень, кедь цілый
валал сятив Паску господню, кедь природа са
розпуковала до нового жывота, Мадяре брали
родину Жыда Менделя з Бережка, шо мав ду-
же красных двоїчко діточок. Люде з валалу їх
барс сановали і поплакали сі. Брали тоты си-
ротины з тым, же то їм ніч не буде, же то вни
ш'и са вернуть назад, але тоты невинні люд-
кове йшли там, де не было наврату... Бо і так
было. Нігда веце са тоты люде до нашого ва-
лалу не вказали. Лем єдну путь мали. Там.
З тої другої са вже не вернули. Хто знає, де
скончили, ці дагде в пліні, або пуд кульков.
Ой, не порадовали са з Великодня, не потіши-
ли са веце з пахнячих квіток, з чістого возду-
ху!..

І такой было...

Потому пришли Німці, стояли у валалі по
хыжах, ай у нас стояли. Никому са то не лю-
било, але доба была войнова. Не дало са ніч
робити, кедь чоловік хотів жыти і не хотів по-
жыти смерточку...

Я зашла груба з першым дїтваком, а вліті
пришов розказ – цілый валал еваковати до

Рыбниці, лемже то мало быти так, як із Жыдами, жебы зьме са вже не мали вернути дому. Нігда не забуду на тот день, кедь муй Михайло не знав, де са має задіти, як пришов розказ выстяговати цілий валал. Быв страшно нещастный. Лежав у пелевни з великыма болестями головы. А я напекла много тенгерічаного хліба на путь, жебы было шо їсти, абы зьме не загынули з голоду. Дуже ем са журила, як то я породжу свою першу дітинку, де то я буду пеленки сушыти... Тадь материнський плод са вже озывав пуд серцьом... Гласив ся ід жыготови. А я стерміла, бо то мав быти першороджений дїтвак. Кажда мати са боїть, як то вшыткой допаде, ці вна обжыє, ці дітина са народить впорядку.

В тум часі у валалі была готова Содома і Гомора. Люде вышктой нічили по валалі – шо запопало. Рїзали стромы, планкы, грушкы, вшытку садовину, нічили цілий урожай, жебы ту ніч не зустало. Ай худобу выгнали до ліса, шо было треба йти тайно коровы выдоїти. Быв то великий смуток, великий жаль про цілий валал. Лемже нащастя – пришов розказ – вшыткой заставити. Люде сі з полеготов выдыхли.

Было то так, же веце як 200 хлопу з Руськой Волової, Кленової, Ладомирова, Калної Розтокы мало йти до pracovных табору до Німецька. Вшыткы были в Кленовуй, в старуй школі, кедь ту зачали бомбардовати Руси, а

при тум бомбардованю хлопи із школы са пошыковали і повтікали – ратовали сі свуй голий жывот. І так са стало, же до табора са дустала лем третина хлопу.

10. сектембра 1944 року ем мала першого дїтвака, мого Мигалька, – споминать на першородженого Марія Піптова і в очах ся ей свїтять слызы материньства. – Лем Бог знає, же ем не вмерла при тых злогах... Мигалька, мого першого сына Німці ослободили од мене. Як го выдавили з мене, ани не знав, як то было. Хлопець са родив задиком і я са з ним никак не могла розстати. Я шїи в середу са ладїла іти ід отаві, бо то не было са мож кевелити, же то груба жена, же буде мати дітину, та не може ніч робити. Жадной пещеня... Такой ніч не было. (Як ем зашла груба, бор ем жала на пасіці. Не мож было позерати, же то война, же кулі літавуть, же ґранаты са розпорскувуть, треба было урожай зберати. То было преднішой, як сам жывот. Сила душу гнала. Я шла дале. Ой, вера, так...). І я са так зарядила. Хотїла ем іти отаву обергати ці вже грабати, ани сі не споминав... Лемже шо са стало? Надышли велікі болести. Я вже са не могла ани рушыти з міста. Пришли всякі бабкы і породна бабїчка з Вублі, але не мож было зо мнов нияк раз порадити. Бабы ня вводжовали, обкурьовали, сякой-такой робили, ворожыли, як знали, але з дїтваком не могли рушыти, бо вшыткой было в кустю. І я така была слаба в

пятницю, же ліпше-крашше не было, лем ня выложыти на вуз і йти за дохтором аж до Великого Березного. Так са і стало. На возі зо мнов были: нянько, шовгор і муй газда.

Памятав, же путь не была регулована, та так зо мнов дуже набивало, же ем сі од болю до кровли пальці обіла. Дуже ем была слаба, як тота муха. Лем ем са до неба позерала і просила Господа, жебы мі даяк помуг са з тым дівчачком розстати. Хотіли зме у даякого дохтора заставити у Великум Березнум. До Снины бы было ближе, але по Сташын був наш край пуд Мадярами, та зме мусіли йти аж до Березного. Та зме тогды глядали даякого дохтора. Лемже шо? Ниякого зме не могли найти, ништо ниґде не був, бо была война. Фрас знає, де хто був... І так мі хтось посочив, же там суть ай німецькі вояци. Мені была дуже велика біда, бо ня так боліло, шо ани не знав выповісти... Тай зме пушли за тыма Німцами. Знаєте, же мі не був горазд, кедь ем мусіла йти за помочов до неприятеля!.. Кедь ня в Березнум положили на стул, мені вже было едно, най роблять зо мнов, шо хотять, лем жебы са розстати з дітинов... Як дітину выдавили, я ш'и не была така, жебы ем цалком в божум світі не знала. Ш'и ем збачила, же дітина была така, як клубя. Вни пак того клубя дали пуд водовод, і так муй Мигалько заплакав... Ш'и тоты люде были такі слушні, же мойому старому дали декы, жебы

нас з Мигальком поприкрывав, абы нам не была студінь. Муй газда такой на другый день (хлоп то був порядный) вернув тоты декы. Одвіз їх на возі і красно їм подяковав за того, же мені і нашому синові ментовали жывот...

Так, так, не быти тых добрых Німцу і меджі фашистами, може бы-м ту днеська не сиділа з вами і не споминала на тоты давні часы... Не было бы ани того мого клубяти, мого Михайла, з якого са поступно аж в Чехах, в Пазни выкублав подплуковник, – з ей властным гумором і не без гордості на свого першородженого, додавать тота жывотом скушана дрібна жіночка, яка ся геройскы знала сперати жывоту і день за днём переконовала тяжкості і проблемы, якыма ей судомив.

Ей цінный талант расповідати, позерати ся до минулости і выкреслєвати деталі з чістов мыслєв і розумом – выкликує приемне зачудованя. Як і ей натура, што скрывать в собі прісность на самый перед к собі, а потім к другим, нам давать знати, же то жена, яку выховав жывот, тверды условія каждогоденного ествованя у „грубій“ атмосфері, меджі лісами і верьхами воловского хотаря. Поміняла чеськый „благобыт“ за тверду, скалисту земельку, вернула ся назад. Дала предность своему родному краєви і зєднала ся з ёго непорочнов, краснов природов, яку доднесь бы не выміняла за ниякы діаманты ці перлы.

Тадь ці она не є тов найкрасшов перлов у своїй природі? Перлов-матір'єв, яка роздає ласку, порозуміня довкола себе. Як тото сонце, што світить на небі і освітлює цілу землю. Мати має меншый простір, але ей лучі ласкы не суть нияк слабшы...

Ласка к природі позначіла ей внутро, характер, ей каждоденне роздумованя і пасованя ся з животом. Дакому твердый живот знає дуже тьякнути. Не змірять ся з ним і ставать ся неприятелём живота, знає ся мстити і ненавидіти людей у смыслі, кедь здохла коза мені, та най здохне і сусідови. Такый чоловік сам себе ненавидить. Ночами не спить, лем роздумує, де кому і як бы міг дашто злого вчинити. В злобі находить залюбу, а наконець сам ся в ній затопить. Бо ниґда щі злоба не приносила внутрішне заспокоїня. Є то їдь в сердці, яка розожерать жителя той планеты зднука, од серцевини. З таким отравеным сердцём дуже тьяжко жыти. Такых людей мож лем посановати і дале ся рядити Божов заповід'єв: „Возлюб ближнёго свого, як самого себе“. Што желаш собі, желай ай каждому ближнёму свому. Доброта ся вертать, даколи аж по два раз. Лем треба мати терпезливість, мір в душі, а, главно в сердці – ласку, море ласкы...

Хрїстіянка Марія Піптова з Руськой Воловой має море ласкы в сердці, яку роздавала і роздавать повныма жменями. Все тот слаб-

шый в ній выкликывав чутя ніжности. Має смысл про справедливость. Знає ся ей дуже доткнути біль, нещастя того другого, а притім о своїм болю говорить дуже стримано, бере живот такый, як є, як кебы была змірена з тым, же то так має быти, же то така воля Божая. Притім ани сама сі не усвідомлює даколи, же якраз она была причінов, тов добров вілов, кедь многым людем спомогла, кедь сама вплинула на ход подій і своїм розумом, теплым одношінём к околитій атмосфері, ростопила біль і спомогла перенести тьяжку днину того або іншого чоловіка. Добрым словом, ласкавым погладжінём ніжной руки. Ёй характер чути в ей словах, видно на выразі твари. Не чудо. Тадь сама є стілеснінём доброты, ласкы і порозуміня. Така ся народила, так жыла, а тото духовне богатство вирішила роздавати вшыткым, што суть того жадны. Ласкы є все мало. Та чом бы не роздавала, кедь ей має аж по саме горло!.. Ласка ся родить в болях. А Марія Піптова перешла тым процесом. Сама на властній скорі пережыла тормозы каждоденной пути чоловіческой, яка была встелена тернёвыма ружами. Зато знала і знає порозуміти того, хто є слабшый, зато ниґда не была рівнодушна к людській біді і знала сі цінити мозолі і ум других людей, а їм і давать простор у своїх споминах.

– Хочу іш'и спомянути на свою сестерніцу, на Марю Штенёву, роджену Горватову. Її ро-

дічі дуже скоро померли. Нянько загинув у Першуй світовуй войні, а мати вмерла молода. Маря зустала сиротов, ани до школы не ходила, бо не був са о ню хто постарати. Потому ей взяла ід собі тютка, мого Михайла мати. Ту виростала у Піпты, на нашум місті. Мого Михайла нянько, муй свекор, був в Америці, де заробив грошы, ай її нянько, кедь був молодый, та заробив даякі коруны. (І муй Михайло ходив за роботов до світа. Быв у Белгії. Робив у майні ш'и за першой жены, але са мусив вернути дому, бо му вмер нянько. Люде одходжовали за роботов ай до Аргентины. До Америки тогды, перед Першов світовов войнов могли йти ай на редію по худобі, главно, же там было разітко і мено газды. Дакотрым са там дарило, дакотрі са ани не вернули, заложили сі там другу родину...). Мали зьме ведно поле і на нюм зьме посполу робили – вна із своїм газдом Штеньом з Кленової, а я із своїм Михайлом. Найвеце зьме са знали набісідовати, кедь зьме коноплі брали. Поспоминали зьме сі, поспівали, ай поплакали...

Маря мала із Штеньом трой дітей – едну дівку і двох хлопцю. Была то неграмотна, обычайна жена, але добра од кости і робутна, як вгень. Як ай ей газда. Тоты прості люде доказали свойов роботов неможной. В такуй тяжкуй добі выховали свої діти і дали вышколовати, як малохто. Кедь собі подумав, же вмерла молода і не дожыла са відіти своїх

хлопцю... Михайло і Юрко са стали дохторами і суть узнаваныма капацітами у Братіславі. Михайло є ортопедом, а Юрко са став неврохірургом. Нераз їх віджу в телевизорі, тай сі поплачу. Кібы са так мати могла збудити і відіти своїх дохтору, то бы была найбулша радусть на світі про тоту просту, але дуже добру жену...

А з яким болём в голосі говорить о войновых часах, кедь смерть косила людей, як запопала! Невинных, молодых людей... Яким было лем жыти і розмножовати свій род... Їм ся то але не судило... В ланцку ей споминань, як велике мemento, стоять жертвы, ей сердцю близкы люде з родины.

Сама ся трапила із своїм выжытём, із своёв родинков, яка помалы, але істо клала певны фундаменты, а ту приходить удар щі з другого боку... Лем жебы нівочіти сердце, лем жебы спричинёвати жаль... Та кільки того чоловік годен перенести?..

Страшний образок із смерти того часу ся розвивать перед очіма, імать за сердце, а щі днеська не дає спати каждому мірному чоловікови своїма наслідками...

„ХЛОПЧІКЫ, ЗАБИЙТЕ НЯ!..“

Янко Піпта з Руської Воловой був красний, молодый хлопець. Выроснутый, ставный, з густов чорнов гривов на голові. І кедь ся щі лем вернув із страшного обятя войны, швидко ся призвычаїв і скоро наберав силу. Фарба ся му вернула до твари. Покраснів, ай ходити зачав рівніше. Заспокоїла ся душа. Лем ся на нёго позерати, такый був шумный. Та й дівочку сі нашов з валау і думав, якбы ся „вбагрить“, заложыти сі родину і жыти, як ся патрить на нормального чоловіка. Мав дость пекелного поломіня войны, мав дость смерти, яка на нёго стерегла на кождім кроці, де кулі падали, як дождь, а він ходив помеджі них, і, дав Бог, же выжыв. Сам Всевышній го ментовав.

Теперь хотів покій... Тужыв по щастю обычайного чоловіка. Любости чутя ним перебігло, як іскра і він дістав суглас од своёй мілой. Лем на терміні свадьбы ся мали догварти. І уж щастя было на досяг руки. Лем маленько почекати і міг ся до нёго доткнути... Уж-уж міг взяти до своёй шырокой долони ніжну ручку свого дівчати, погладити го по твари, повести до церькви і повінчати ся. Так то уж было близко, як едно око коло другого...

Так близко і так далеко...

Пішла гутка по валаді, же в Руськім Потощі, де стояла фронта шість тыжднів, было много мертвых, на яких было шматя, обув. Час був тяжкый, не было што вбути, облечі ся. Молодым хлопцям не было веце о чім роздумовати. Выбрали ся там, де могли прийти к даякій шматині. Ведно з хлопцями з Руської Воловой, Кленовой і іншых навколишніх сел, выбрав ся до той малой долины смерти і Янко Піпта, будучій женач.

Виділи Руськопоточане, як ішли хлопці горі валадом. Назад ся уж мало-хто вернув. Што ся стало?.. Чом тоты молоды хлопчікы ся назад не вернули і не йшли долов валадом? Чом іх люде не збачіли назад вшыткых ся вертати? Тоты, што ся вернули, пак повідали, што ся там під Мохнатов стало...

Треба было доста йти далеко на тото нещастне місце. А все лем горі берегом, горі гущавов. Як ту перед Янком ся вказали дикункы. Янко позерать – там лежать вояци. Там мертвый лежыть, там мертвый... Хоче ся приближыти ід ним, а ту праск! – выбух такый, же на уха залягло, же властного крику не чути. І уж молодый Янчо лежить на земли. Не чує руки, ани ногы...

– Ой, ручки мої! Нужкы мої! Де сьте са поділи?.. Тадь я вас не мав... Мамко моя дорога!.. – лем тільки повів.

Надбігли камаратя, позерають ся і страшный образ перед собов видять. Янко в кровли

лежить, а тварь ёго у великих болях ся звивать. Покривлена на вшиткы боки.

– Хлопчыкы, забийте ня!.. – выкрикне Янко з посліднёго дыху.

Нихто ся не рушать з місця. Як кебы їх дахто там закопав. Нихто не годен ани рот отворити, а нетонь, жебы взяти пушку і забити камарата. Хто бы таке вчинив, хто бы ся на таке одважив? Не є такого...

А Янко терпить, як Хрїстос на хресті.

І ёго уста молитву шепчуть. Просить о одпушчїня Господа Всевышнёго за того, же ся злакомив на шматя з мертвых, лучить ся із своїма родичами, дякуе їм за любов, за недоспаны ночі і просить їх перебачіти за непослушность, за того, же їх не послухав, предса поставив на своім і пішов до тых чужїх лісів, а теперь чуе, же уж їх ниґда не увидить і не буде мочі їм то вшитко повісти. А він хотів быти добрым сыном, ой, як хотів... Лучить ся із своєв мілов, яку не выціловав, не пообнимав, не дочекав ся з нєв сполочного жывота.

Ёго жывот ся кінчїть, хоць щі ся ани порядно не зачав. Але щі фурт жые, щі все дыхать і страшно терпить... За якы мукы? За якы грїхы?.. Што кому злого вчинив?.. Ці не хотів жыти, як каждый іншый? Ці не прагнув за тым вшиткым красным, што жывот приносить?.. Не хотів того много. Лем жебы на нєго сонце світило і руки ёго, жебы ся не зас-

тавяля в роботі. Щі хотів мати сына, якого бы навчів косу наклепати, першый валок на луці выгнати і коні запрячі. А дале бы ся увиділо... Може бы збудовали ведно і новый будинок. Може... Може... Лемже нияке „може“ не буде. Сонце перестае світити, небо ся цалком затемнюе.

З послідніх сил ёго уста выдають звук, який лем він сам чуе:

– Камаратя!.. Де сьте?.. Змилуйте са... надо мнов... Забийте... ня!..

Тихо... Лем сторічний ліс сі штось шепче і німым поглядом ся призерать на чоловіческы мукы... Галузы стромів ся схыляють над парбокком, листя шелестить і гладить закровавены кыпті молодого тіла.

Янко напопрїгать послідні силы... Ёго труп ся перекачуе о якісь центіметры дале. Выбух!.. Далшый!.. І вже не чути Янків голос. Шез молодой жывот, у воздусі зістали висіти не зодповіджены вопросы... І природа завмерла. Вітор перестав дуги. Стромы ся низко схылили аж ку самій земли, як кебы ся молили за вічний упокій Янка Піпты з Руськой Воловой...

Вшитко ся скінчіло. Фїлм догранный. Жывот добоєваный. Не чути ани муху перелетіти. Лем годинка, што ся валяла по земли, вказовала на час смерти... Як на того чудо, была ціла.

І позбєрали тілесны моцї свого друга карматя. До плахты звязали і принесли до валалу. Там збили ладу з дочок і поховали... На грїб поставили деревяный хрест, на якїм написали: „Ту одпочівать Янко Піпта з Руськой Воловой. Най му буде земля легка...“

– Ой, так было, так.., – зглубока вздыхать наша росповідачка і спинать руки до неба. – А то не єден так пушов. Ай мого ґазды брат там, у Руськум Потоці пропав. Лемже його так не розтрепало. Быв цілый в ладї. Наша родина щї пак знала ходити на груб, але тепер там вже є вшыткой занехайченой. Вже може ани не знати, де са находять кости наших хлопчіку...

Їй руки суть жылавы. То – „повтрать“ ей жывота. На них ся одбивать ей сердце, повне болю за сучасность, яку і она жыє. Здалека ей не єдно, як то із світом буде дале.

– Як то молодї люде сі не знавуть цїнити мїр, покуй. Женуть са за мамонов добродружства, за богацтвом. Не знавуть, же шї і днеська са можуть стати жертвами той страшной войны. Ставать са, же ай днесь шї са находять ґранаты з другої світової войны десь там коло Свидника, якы знавуть выбухнути.

Своїм жывотом застерїгать тотя жена людей од напасти, од нерозважных кроків молодежі, яка сама не знає даколи, што хоче і же не ся безголово до пропасти.

– Днеська ани войну не треба, – махне руков. – Кулько людей вмерать при гаварїях! Аж подумати тяжко...

А якый то жаль, яка траґедїя, кедь молодой чоловік умре!.. Жывот ся уж нїгда не верне. Даколи стачїть секунда, а уж чоловіка нїт. „Быв чоловік і нема“, як пише український поет Василь Симоненко. Дарьмый плач, дарьме наріканя близкых. Нич ся уж не верне, што пропало. Як кебы до воды верг. Лем раны, глубокы раны на сердцю зіставають. І дуже ся тяжко гоять. Даколи не стачїть ани єден цілый жывот, жебы ся загоїли. То суть материньскы раны... Кровоточать і кровоточать... Тадь може быти штось страшнішого, як кедь мати пережыє свого сына? (Мати Піптова зажыла смерть свого сына Дзуря, і хочь не властного. Выховала го, дала му свое сердце, дочекала ся внучат, а на старости літ, якый то жаль, дочекала ся ёго кончіны).

– Тяжкый був войновый час, – вертать ся к своїй росповідї. – В сектембрі ем породила у великых муках мого Мигалька, як ту в октобру з валалу одышли Німці. Як одходили, та з нима власовці были. Єден власовець потихы одказав женам, жебы брали на себе чїм вєце шматя, брали худобу і втікали „в хащу“. Так дослова гварив. Лемже Руси зачали бомбардовати од Влычі, тай Німці тихо вночі одышли.

А як єм з маленькым Мигальком цілу осінь брала на Шішаринах тромпаки?.. Дуже єм бідовала з малым дїтваком. Доч падав, а я з колысков на полю была і з місячнов дїтинов. Я дуже много скусила, лем Панбуг знає, кулько єм скусила... Як бомбардовали Руси, люде по бункрах, кады-тады са ховали, а я мусила йти брати тромпаки. Дїтвак са часто посиковав, йойкав, а ід тому ші тото бомбардованя... Я раз з дїтинов на еден бук втікала, а як бомбардовали з другого боку, та єм втікала на другый бук з колысков по полю. Нихто ня не посановав, же то я мав малу дїтину, ани свекра н'и. А мати не могла, бо така доба была. Была-м оддата...

Нігда не забуду на тоту доджану восінь... Так, вера. Кедь собі подумам о своем розкошу, падавуть мі слызы, як трава на косу...

ЖЫВОТ З ПЕРШОКЛАСНЫМ ХЛОПОМ

Повойнова евфорія... Радость з ослободжіня... Кедь охляпли квітки ослободителям, настає збожнёваня вшыткого руського. Закладать ся Україньскый національний театр в Пряшові, засновником котрого є Іван Гриць-Дуда, родак з Рудлёва, Вороновского окресу. Театер грає по наших валалах гры по руськы, якы готвять руськы емігранты, послідовници рукопису Станіславского, што учать молодых хлопців і дівчат з русиньскых валалів майстровству сценічного уменя. „Жанровы вечеры“, оперета, вносить до людей оптимізм, радость із ослободженого жыво-та. Чути веселу гармошку, руськы войновы співанкы не сходят із сцены... Нашы артїсты были вдячны за таку можливість і за такой малый фалаток хліба...

Лем бы жыти і радовати ся!.. Але в Чесько-словенськым штаті ся колотить. Ближить ся 1948 рік, кедь президентом републіки ся став комуністичный воджатай Клемент Готтвалд, а

з ним ай події, які позначили цілу республіку на повних 40 років!.. Будовав ся соціалізм, який мав перейти до комунізму, што нукав всеобщу справодливість про вшитких людей. Каждый ся буде мати добрі, а настане так, же буде достаток вшиткого і каждый сі буде мочі із сполочного колача брати тільки, кільки буде потребовати. Така была ідея...

Як ся змінив жывот по наших русиньских селах?.. Кламали бы сьме, кебы сьме твердили, же ся не змінив, і же многым соціалістичным формам жывота не суть. наши люде вдячны. Найліпше але буде, кедь про тоты часы расповість тот, хто їх пережив, хто був їх участником.

В тім повойновім часі жыла і перебивала ся каждоденным жывотом наша добра знама Марія Піптова з Руськой Воловой. Вхабме ей дакус бісидовати, най она накреслить із свого погляду тогдышній жывот, тогдышні періпєтїі валальской русиньской екзистєнції.

– По войні са ніч про нас не змінило. Холем про обычайных людей н'и. Увалили на нас такі контігєнты, же людкове са не могли спамятати. До штату са мусило давати по 40 метру тромпаку, яйца, сіно, выкормленной паця і зо вшиткого, шо са вродило. Мы зьме мали сім гектару поля, але якої то поле в наших верьхах?.. Роботы было много, але хосна ниякого. Были тяжкі 50-ті рокы, земля не была уродна, не позерало са, де хто може робити,

ці є хто робити. Ці то была вдовіца або хтось іншый – план са мусив повнити. Свиня, корова са мусила давати каждый другый рук. Єдна вдовіца в нашум валалі, Анна Соломонова са кликала, роджена Піптова, не мала з чого заплатити контігєнт. Пришли і запечатовали юй півніцу з тромпаками, бо веце ніч не мала шо дати, а потому вшиткы тромпакы ей забрали. Не позерали, ці вна має дашо із свойов дівков взяти до рота. В далшум жывоті мала велікі тяжкосты із свойов дівков, бо ей вымітовали із середньої школы зато, же вна, як мати, не давала додавки.

А зась Анастазія Ковкова сховала свиню до передньої хыжы, жебы ей не взяли. За трєст ей екзекутор волік аж на Містный народный выбор (МНВ), же не послухала і не дала, шо од неї просили. Дотеперь люде споминавуть на Нацю Ковкову, як ей екзекутор Возар волік на выбор. Было то дашо страшной і дуже неприємной.

А я, як даколи выгодовала паця, та муй Михайло, а нелем вун, ай другі, ішов до ліса з пацятьом за Воловець. Там го спорядив, обпалив, обрихтовав і нучнов годинов приніс тайно мнясо дому. То са так і зато робило, жебы діти не знали і жебы са даде, не дайбоже, не похвалили. Якої то діти знавуть... Рот їм не заперш...

Зась шандарі по хыжах ходили, контрольовали, ці дахто дома палінку не варить. То

была біда. Бо кедь нашли, та выляли помьї і шї чоловік мусив покуту заплатити. Вни пи-ли так, шо дай Боже... Нераз їх было видно п'яныма. А чоловік сі не муг спомочі, кедь потребовав, кедь мав робутніку, фурмана, або такой дашо... Обычайному чоловікові не было ніч доволеной. Нашы людкове нераз вы-бабрали із шандарями. Хто хотів, та нучнов годинов сі зварив палінку. А стало са ай та-кой на другум валалі, же єдна жена, кедь вдень дуже часто ходила до студні на воду, шо шан-дарюм было дуже подозривой, та са ей проси-ли, нашо вна тують тої воды потребує, ці пе-рогы варить або шо, фігльовали. Жуночка са не напудила, не зхарапудила са, але з моста до проста одповіла єдному з них: „Паночку, тадь палінку варю, жытнювку, та зато мі тре-ба тують воды“. Шандарь са лем побзерав і пошкрептрав сі бороду. Ніч юй не повів і не пришов ей котрольовати. Тадь такой бы са жена не одважыла, подумав сі, і пушов сво-йов путьов, як ай пришов. А кебы лем вун знав, же вна на палінку воду носила, не ми-нула бы ей покута. Ой, не минула, як тото сонце, шо каждой рано сходить...

Ййце дома не мож было зісти, не было з чоґо. Зерна, повен сусик бив, але дома мало-шо зустало. Нераз ем з плачом руки заломи-ла, як Михайло скоро вшыткой зерно вюз на выбор.

Кедь собі подумав, якый теперь жывот, а якый бив, як ем мала малого Мигалька, та са мі віровати не хоче. Пеленкы не было, лем даяка стара сорочка або подулок. До того са дітина закрутила, а шї до покровца, шо Руси вхабили. То была ціла выбава дїтвача...

Цільый муй жывот бив лем сама работа... Теперь вже, коли-м стара, нераз собі думав, як я то могла вшыткой поробити?! Як ем то могла встигнути? Сама ем не годна тому пові-ровати. Днеська знав, же Бог мі помуг. Ай муй ґазда Михайло мі бив на великуй помочі. Бив то завзятый хлоп до работы...

Раз у лісі му впав стром на ногу, як дрыва готовив. Хлопи го привязали на ґарґалы-сан-кы, а коні самі го привезли дому. До дохтора ани не подумав іти. А в яри, як ід ньому дох-тор пришов, та так му гварив: „Піпта, вы ду-же твердый чоловік, же вы мали розціпнуту кусть, а ани до дохтора съте не йшли“. А дус-тав са з того, хвалабогу! Обжыв і робив дале, як тот кунь, шо не знає спочівку. Ани дня, ани ночі... Все лем в роботі і в роботі.

Мигалько мав 4 роки, кедь ем породила у 1948 році ґаньку. У 1950 році са народив муй Янко. Йилка пришла на світ о рук нескорше, у 1951 році... Дітей было копка – шестеро, хвалабогу, ай з тыма, шо пришли з ґаздом. Світили зьме нафтовов лампов, діля в хыжы не было, лем земля, яка са мастила глинов і так са утримовала чїстота, гігієна, як са гва-

рить. Тромпаки вже не були пуд постільов або в копках, як перед войнов, але вже були споряджені в півниці. Чистота была, яка была, але было треба жыти. Такый світ був...

Такый світ був... Нихто за такый світ не міг. Ани Марія Піптова з Руської Воловой. І она была часточков того світа, який пановав по навколишніх валалах. Она не была вынятком. Была частёв жывота, частёв природы, яка, раз ей служыла, а часто выужывала ей руки. Найчастіше марно, бо марне было клопоптання за урожай, кедь дика звірька зїла, марне было намаганя, кедь коруны в хыжы не было. А челяди было невроком. Каждый свое выжадовав. Кажому свое дай!.. Як інакше! Треба было так робити, жебы ся іншы люде з дітей не вкарjali, не збытковали з них. Зато было треба вшытко про то робити, абы была забезпечена родина. А вшытко ся везло на плечах Марії і Михайла Піптовых.

Кебы не Михайло, ей газда, не знати, як бы выжыла Марія. Як бы доказала тото вшытко перенести. Забезпечіти ход газдованя, влагодити каждому членови родини. Тадь знаме є, же жена три куты в хыжы тримать. Не хотіла і она зістати позаду, жебы люде на ню не повказовали: „Ага, оддала са на газдувство, а не знає собі дати рады!“ Тото Марія не могла допустити. Зато ся метала на вшыткы бокры. Як лем знала, так забезпечовала родину, старала ся о діти як найліпша ма-

тірь. Не робила розділы меджі своїма і „не своїма“ дітми. Щі тым „несвоїм“ векшу ласку проявляла, бо знала, же матери не мають, та потребууть того веце, той ласкы, погладжіня... Што могла, та їм давала... Свій жывот, свою любов. Ту векше фалатча хліба одкроїла, там довше свою руку на малій головці зіхабила. Лем, жебы мали матірь, жебы мали чутя домівства. Жебы десь в кутику хыжы не дусили в собі плач і не нарикали над тым, же їх нихто не любить, же їм нихто не розумить.

– Моя дівка Маря од першої газдової жєны, молода была, кедь пушла до Чех, до тюткы Горватовой до Маріянських Лазню. Пак са дівочка оддала за Дзуря Сому з Руської Воловой. Тай зустали бивати в Чехах. Дзурьо робив в Яхымовських банях. Теперь моя дівочка бивать на валалі при Тахові. Є то дуже добра і щира натура. У тых тяжкых 50-ых роках заганяла нам потравиновы баликы. На великуй помочи мі тогды была. І кедь ш'и ту бывала, та мі з моїма дітми много помогла. Не можу сі представити, як бы-м могла тото вшыткой поробити без її помочи. А її хлопчікы, кедь была оддана, все радо приходили до Руської Воловой. У „бабічкы“, хоць на клінцях, але у „бабічкы“ дуже добрі. Божечку муй, як са видить, вшыткой са мі вернуло!.. Бо ш'и, як моя дівка Маря мала мати першу дітину, та ня панькала, жебы ем пришла до Чех. Ани минуто ем не роздумовала. Взяла-м пятьруч-

ного Янча і чотыриручну Йилку, тай пушла-м на помуч своєю дівці Мари. Была-м там з дітми три тыжні. Ай при другуй дітині ем юй была на помочи... Теперь вже є старша моя Марька і мало ходить до Руської Волової, але муй Янко з родинов ей навщівив...

Муй найстаршый сын Дзурьо по сконченю школы робив в Хемкоставі в Гуменнум. Одбыв воємску закладну службу, робив вчителя на Збою, вчив діти в Снині. У 1957 році са вженив і взяв сі за жену Марію Бланарову із Буковця, Свидницького окресу. Мали двой дітей – дві дівочки. Іветка мала 4 рокы, Ренатка – 3, кедь моя невіста зашла груба і породила близнята – дві красні дівочки. А недовго по злогах і вмерла... Быв то великый смуток у нашуй родині. Зустав муй сын Дзурьо із четьерьма дівочками. Дві найменші были ш'и лем в перинці. Нарікав муй Дзурьо і скаржыв са, же то му ніч в животі не выходить. Драгоміра і Драготіна ся народили недоношені, зато довго были в інкубаторі в Пряшові. Потому были до єдного рока в уставі. Як мали еден рук, баба з Буковця взяла їх ід собі. Тадь сам хлоп не муг дати до порядку четверо дітей!.. Ганя з Йилов часто ходили до Дзуря. Треба было выпрати, попораїти. Помагали, як могли. Діти ходили вже до школы, але ай так дітьом было треба матірь. Нашов сі муй Дзурьо жену на інзерат – Ольгу з Нітры. Добра душа, кедь пристала на четверо дітей. Тяжкый то

хліб мачухы, але і то мусить быти... Дзурьовы дівочки ей дуже хотіли. Навчила їх всякі ручні роботы. Знали плести, вышывати, варити... Ведно з Дзурьом ш'и мали єдного сына...

І так пані Піптова ся наперед сповіла о свої дітях, якы ей „приніс“ Михайло од першой жены. Природный закон етікы... Дай почливість тым, што веце терпіли. Аж потому перешла на свої діти, якым дала жывот і якы ей приношають велику потіху.

Радость ся мішала із старостями, з будованам новой хыжы, за яку ся так запалено взяв ей газда Михайло.

– Ставба нашой хыжы тырвала веце як пять року, – повідать Марія Піптова. – Мы в сыпанцю цілый час вселяяко бідовали. Як хыжа са робила, муй старый распаленый був, кедь копав фундаменты, выпив студеного пиwa і дустав запаленя продушок. Вже пак лем покутовав. Не хотів ходити до дохтора, довго хворів, не хотів іти ани до купелю.

У 1967 році у валалі зробили нову путь і регулацію потока. Валал став крашшым. Людьом в акції Уліч-Убля давали ненавратны пожычкы. Людкове са зачали змагати на новы хыжы. Молоді по войні покончили учіліща, школы, многы са заместнали у Вігорлаті в Снині або на ЧСАД. Валал са начисто поновив.

У 1972 році са скончіло сукромництво. Вшытко перешло пуд штатні масткы. Зоза-

чатку людьом было дуже тяжко за своїм польом, худобов. Але уж не было контігенту. Не было поля – не было шо одводити штатові. Муй Михайло знав гварти: „Добрі, же поле взяли, бо мы бы на нюм повмерали“. У валалі поставили першый Културный дум на Вубляньскуй долині. Зачало са легше жыти. Лемже не было кому жыти, бо зьме вбидвой похворіли. Мене хороба дуже зломила у 1975 році. Пушла ем до Смоковца, бо ем мала запал продушок. Астматіцькі захваты приходили. Мусила ем са лічити, бо ани дьхнути ем не могла. І муй старый многораз лежав в немоцниці, помалы хляв. І у 1978 році пушов до немоцниці, але выдтам са вже не вернув. Вмер 3. юнія... Зустала-м сама, як палец... Я, котра-м была звыкнута на велику челядь, на много повинностей в домі, нараз ем не мала о кого са старати. Было то страшной...

Діти ня не вхабляли саму, приходили ід до мні дому, але ґазда властный є лем ґазда... Не могла ем сі дати рады. А ід тому ш'ї тоты астматіцькы захваты ня трапили. По ґаздовуй смерти мі ш'ї погуршало... Аж теперь са цалком вказала моя тяжка робота, ціложывотной трапіня. Вшыткой са мі віділо даремной... Як мі было найтяіше, спомянула ем сі на свого ґазду Михайла, який са нігда не здавав... Пришло мі так жаль, же то я не можу з ним слова прогварти, дашо са порадити...

Ох, спомины, спомины... В часі самоты, кедь Марія сідать на веранду новой хыжы, жебы почітала даяку книжку, яку з ласков ей приношать Ірина Волохова, спомины присідають стріберну голову, ніжно ся пхають до мыслей, як ластівкы до гнізда. Красно са споминать на то, што сердцю миле, што сьме любили і сокотили, як око в голові.

Мысль на свого жывотного друга, на свого любого ґазду, днеська, на старости літ – то якбы ся вертав ёго дотык ніжной руку, то є, як ёго найласкавіше погладжіня. Марія як кебы чула ёго слова ласкы. Десь здалека к ній ся горне ей хлоп, ей суджений. Уж-уж ся ей дотыкать... Кедь Марія напяргне руку, фатаморґана ся расплывать, як сіль у воді. То бив лем сон... Обычайный сон... Не є ся кого доткнути, не є з кым слова прогварти. Зіставать лем ёго красный образ в ей мыслях...

А який то бив розумный хлоп! Мало таких было. Ай сынове ся на нёго подали. Бив то высокый хлоп, чорный, міцный. Такой питный, як Янко. Тота вышка, кости, натура!.. Часто ся ставало, же сі люде мыляли Михайла Піпту з ёго сыном Янком.

Марія сі споминать, як ей красно до дому прияв. Міг сі выбрати з веце дівок, бо вшыткы го хотіли, але він сі выбрав якраз ей... А як вже ведно жыли, нігда словком перед нёв не спомянув на свою першу жену Соломонову. Кедь дашто зашла бісіда, та він гварив, же то

не треба споминати, же най там у Бога спочі-
вать. Такый був, не хотів никого ускорбити.
Тримав Марію в почливости, в ласці. Она му
то вертала на дітях, в каждоденнім старунку
о родину, о газдівство.

– Дуже до церкви любив ходити. Гварив,
же Бог посятив семьй день в тыждню, а в тот
день не треба робити, треба одпочівати. Кедь
не муг іти до церкви, шо го голова знала боли-
ти, та са дома Богу помолив.

Раз, кедь ся Марія вертала в недільку з
церкви, він ся молив ід сонцёви.

– Марьо, ану са подь попризерати!

– Шо такой? – позвідовала ся она.

Він вказав руков там, далеко.

– Велика заря бе од сонця, – повів.

Лемже, як она пришла к нёму ближе, та
вже нияку „зарю“ не виділа. Може видів Ми-
хайло „зарю“... Або ся му лем привиділа?.. Хто
знає, як то уж досправды было. Може наісно
хотів видіти знамено на небі, яке просвітлє-
вало ёго богабойну душу. Бо ревню вірив в
Бога, в ёго всемогущу силу, яка тримать тот
світ погромаді. Ёму дяковав за дары божы,
якы ся му дістали на тій земли – за хліб на-
сущный, за добру жену і благоденствіє в ро-
дині. Тадь родина – было то найважніше, про
што жыв і чому давав вшыткы свої силы. Ро-
дина не была мала і каждый дїтвак був дакус
інакшый. Треба было вшытко про то зробити,
абы са тримала ведно, абы каждый за каждо-

го ся знав поставити і жебы тоты односины
были перетканы золотыма нитками любви,
почливости. А главну домінанту в тій гієрархії
цінностей творила віра в Бога, яку з таков
ласков прививав своїм дітём. А на дітей ся то,
хвалабогу, їмело. Та бо як мож характерізова-
ти Піптовых, як не епітетом богабойны діти!..
Суть пороссыпованы по світі, як планочки по
шырокім полю. Янко – в Братіславі. Йилка з
Ганёв – в Гуменнім. Мигаль – найстаршый – в
Чехах, де ся находить і Маря од першой же-
ны. (Лем Дзуря вже не є на тім світі. Одышов
до земелькы гнити передчастно. Вмер на ра-
ковину). Лемже діти і так суть ведно. Кедь
треба, суть сі спомочны, стоять коло себе
близко, же плече плеча ся дотыкать. Та ці то
не дар од нянька, кедь Янко Піпта так полю-
бив старославянський обряд, церьковный об-
ряд наших русиньских прапрапредків, же ся
з ним не розлучать і на професіоналній сце-
ні?.. Ведно із своєв женов Мілков, дівочками
– Луцієв, Аленов і Зузаннов – обвеселяють
наш народ з телевізной образовкы і на казе-
тах. Своім мілозвучным, чїстым, як вода в Ці-
росі, голосом, вливають покій до душ земного
чоловіка. Та ці то не є заслуга ёго нянька і ма-
тери?..

– Нігда са не впив, хаба раз за рук, кедь
даяка нагода была, – споминать сі на свого
любого мужа Марія Піптова з Воловой. – Тадь
были коні, коровы, буюка зме тримали, сви-

ні, з пребачіньом, не было коли са забавляти. Вун хотів роботу докончити. Ай діти суть по нюм, шо чістоту знавуть так тримати. Муй Мигаль в суботу красно са вмыв у вани, жебы на недільку був чистый. Ани долов до хыж не дуже хотів ходити, бо гварив, же замастить...

Николи са не знав гнівати. Я са дуже много од нього навчила. Може бы ем са знала за дашо гнівати, як то бывають у манжелстві, люде са і повадять на даякуй малічкости, але-м са хотіла ёму рунати. Бо шо сі о мні люде подумавуть, же ем глупа!.. Я хотіла, жебы было добрі. А днеська, кедь дашо сі люде зайдуть, тай такой розвод – і готово. Та хто такой відів! За малічкости са розводжовати!..

Дуже тяжко ем перношувала, як муй Мигаль вмер. Так ем дуже плакала, же сусіда Галгашка так гварила:

– Марьо, не плач, бо люде гварять, же ті розум похыбив.

Лемже то не мож было не плакати. Не мож было перенести тот жаль... А Янко, муй сын, як плакав на погробі!.. Одпадовав, шо лем го вуцтом натерали. Бодай бы н'и! Вун ішов нянька кликати на свою свадьбу з Мілков Штефунковов, а нянько був мертвий! Тадь то дуже страшной было!.. Вшыткы зьме плакали, бо зьме зустаали, як сироты без нього. Вун не мусив ш'и вмерти., – додавать з гір-кым болём на душі.

– Я была у Старум Смоковцю на лічення. І так ем гварила прімарови:

– Пан прімар Глінка, не дало бы са то даяк зробити, жебы мой лічення было скороченой? – Бо я там была аж два місяці.

– Шо вас трапить, пані Піптова? – позвідовав са ня пан прімар.

– Я мав дома мужа дуже хворого, – гварю му.

– Та шо го трапить? На шо є хворый? – выпрошовав са пан прімар.

– На продушкы... Як закладовав фундаметны на нову хыжу, здушыв са і напив са студеного пива, тай са муцно захолодив.

– Та най прийде ту. Та мы го даме до порядку, – одповів тогды тот добрый чоловік, пан прімар Глінка.

Лемже, де вун бы такой зробив? Де вун бы вхабив газдуство! І так са стало, як са стало. Чоловік пушов гнити до землі, а я зустала без нього, – не могла са наповісти Марія Піптова.

Жаль, великий смуток ей доднесь стискать горло, кедь говорить о своїм газдови. Як кебы ей одняли половину з тіла, так ся чує. І роками жаль не переходить. Рана зіставать, тяжко ей і тот найліпший доктор Час лічить. Все буде кровоточити, покы лем тота жена буде жыти. Бо она добрі знає, же вже собі з ним не сяде лавочку і не побісідує, як то было колись, кедь мали дакус волного часу в недільку пополудни. Тогды, кедь нова хыжа стояла,

яку ш'и бляхов прикрыв, приходила на обох якась носталгія, велике зближіння, што може віщовало їх розлуку.

– Марько, тепер бы нам лем жыти.., – так ей тогды гварив Мигаль. – Діти суть напорядку, хыжу зьме зладили, добрі са нам зачінать дарити...

– Тадь, гей, гей, – одповіла скромно Марія і з ласков зняла свої кавіёвы очі на свого мужа, який був строїтелём ей щастя і був про ню „первотрідным“ газдом, а таким істым і першокласным чоловіком в родині валальській, меджі своїма людми.

Мигаль ся снажив, як міг, жебы выповнити каждую мнинуту жывота своёй жены повноцінным смыслом. Дав ей одчути, же є то жена, як ся патрить. Тадь діти му красно выгодовала, які ей любили як свою властну матір. Была му добров женов, з яков мав четверо дітей. А днеська ай хыжа стоїть. Што щі їм веце треба? Хыбаль лем потяче молоко. Але того не суть жадны, бо мають далеко веце – взаємну ласку і почливість.

Здавало ся, же так буде вічно. Же навікы будуть так двоїчко ся радовати з того, што своїма руками поставили, што своїм сердцём поблагословили... Лемже, што є вічність? То є днина, яку чоловік жыє на тій красній, зеленій земли. А є так коротка, же чоловік ся не встигне ани обернути, бо вже ся треба одбрати... Йти там, одкы ся уж не мож вернути.

В небытя... У вічність... Не треба му маєтків, не треба му злата, стрібра. Лем штири гробовы дочкы... І упокій душі...

Поминув ся Мигаль... ёго жывот був, як вранішня роса. Рано зышла, а такой за пару годин щезла. Як кебы ей не было. Лем слід зістав на босых ногах. А тот слід – палить і палить, як огняны углики...

Марія сі усвідомлює, же не є нич вічне, ани тот жывот на земли, бо сама была вихована в ласці к Божым законам, які ся не міняють і кебы не знати, яка настала доба. Суть вічны, як і вічне є ослободжованя чоловіка із земной суеты... Лем там, на другім світі, настане полегшіня, ослободжіня од земной марности...

Успокоїла ся Марія по довгім часі. Усвідомила сі, же свій хрест жывота мусить нести дале, без свого чоловіка. А ці она перша?.. Треба йти дале. Треба загородку обробити. Посіяти росаду і выпестовати новий уроджай. А кедь є часу, та й дашо выштриковати, повышывати, на кроснах покровці выткати. Бо што має інше робити в часі довгих зимушніх вечорів? Што очі виділи, то руки зробили. Так сі коротила час, так боёвала із самотов і з жалём. Тадь діти то од нёй чекають. Чекають силу, яка буде прикладом і про них. Бо діти суть лем діти, і кедь мають по пятьдесят років. Суть то ей діти, які ей потребуять. Хоцьбы лем їм пару слов прогварла, хоцьбы лем їм „заваджала“ в домі... Потребують ей ласку. Бо,

поки была з нима, та не были самы. Стачіло, же двигла вказівный палець, уж такой ся за-думали, ці мають робити так або інакше. Стачіло, же своїм поглядом погладила або „по-трестала“ – уж такой погодивше легше вирішували тоты або іншы проблеми. Мати є лем мати... А лем кедь діти мають свої діти, знають порозуміти свою матір. Аж тогды доходить до освітліня їх мозгів, аж тогды гварять, же мати мала правду... Ой, яку мала правду! Шкода, же ня не била!.. Быв бы-м зніс од матери вшытку битку, лем жебы ем днеська не мав проблеми... Бо яка то битка од матери!.. Мати бе так, жебы не боліло. Добра мати побе ай поласкаты. Біль ся такой загойть на другый день... Лемже, кедь чужды люде бють?.. То є болесть!.. То є непредставително несправодлива болесть!.. Зато мати має все правду, як тот найліпшы учитель, бо своїм дітём желать лем найліпше з найліпшого. Лем найкрасше з найкрасшого. Вшытко сама пережыла, перешла ґолґотов свого жывота, а на основі своёй скусености прагне того, жебы ся ей діти вываровали тых хыб, яких ся може сама, не дайбоже, допустила... Чоловік є лем чоловік... Хыбы го часто напутсвуют на гляданы смыслу жывота. А, дарьмо є, чоловік вже лем є такый, же ся учить на властных хыбах...

Такый є жывот із своїма періпетіяма...

Пані Марія знала о такім жывоті, бо сама го скоштовала. Богзнає, якы хыбы нигда не

робила, але знала, же жывот приношаты свої несподіванкы. Зато ся снажыла хранити діти од того „збыточного“ болю, який болить аж на старости літ, аж в часі, кедь „розум приходить“. Часто даколи бываты пізно напярвляти, што чоловік зіпсув, але щі мож, щі мож... Бо, як ся гварить, нигда не є пізно, жебы не мож было спокутовати свої гріхы... Якы бы не были... Може в тім часі лем вітор інакше дув, може лем сонце слабше світило і чоловік зышов на час з правой пути. А як настала доба напярвляня, вшытко стало на міру. Улагоїло ся. Ай вітор зачав дути нормалніше, і сонце зачало гріти, як ся патрять... Зато сі усвідомила, же мусить жыти на тій землі, абы їх, ці то поребують або ні, хранила, абы їм помагала. Тото чутя ей помогло ся одорвати од минулости і зачати жыти будучностёв. Знала, же то не буде легко, а же на вшытко буде сама.. Але знала і то, же буде своїм дітём спомочна...

А діти были на помочі ей...

Сімбіоза – красна і неodemна – могла зачати фунґовати...

„ЛЮБЛЮ МОЇ ДІТИ, ЯК СВУЙ ЖЫВОТ“

Мати находить свій смисел в дитэх. То є ей аксіома. Бо інакше, як бы могла жыти, як бы могла дыхати воздух!?. Єй діти, ей плоть материньска – то є ей воздух, вода, земля і огонь. Штири авры ей жывота... Їм підряджує свій жывот, свое материньске дыханя. Ставать ся іх рабом на вікы вічны. Покры лем дыхати буде, покы лем буде мочі прогварти послідне слово. Мати є мати... Не быти нёй, не є нич на тій землі. Матери вдячіме за перше слово, за першы крокы... То є богатство, то є капітал!.. Най ся сховають перед матірєв вшыткы богатства, най са під землю пропадуть вшыткы парадны дома з балконами і просторныма лоджіями. Выштко є марность над марностьєв. Оставаць лем една найвекша кралєвна жывота. А тов є мати. Мати мого жывота, покровителька моїх кроків, велебителька моїх успіхів і крітчка моїх недостатків. То є моя мати!... Руку ей цілуу за тото, же ня била, за тото, же ня гладила... Бо не быти ей, не было бы мене, не было бы моїх хыб і успіхів... Не

міг бы ем іти допереду. Она мі даваць силу, покы жыє, покы на ня позерать своїм поглядом і двигать ніжно караалный палець. Она є моїм воздухом, она є моїм озоном, який напоєе тяжкодыхаючіх, дає жывот умертвенным душам.

„Така є наша мати!“ – хоче ся дитєм крикнути. Она про них є тым світлом, ід якому все наставляють свої, жывотным згоном позначены сердца. Мати сі все про них найде часу. Все ся ід ній можуть вернути. Має шыроке сердце, про вшыткых ся ту найде місце. Про 18 внуков і 14 правнуков.

Мали бы сьте чути, з яков теплотов і великов метериньсков ласков говорить о своїх дитэх!.. Їх годованя і выхова – то една красна епопея гармонії в єдній з наших русиньских родин. Устами нашої росповідачки станьме ся ей свідками.

– Бог милосердный і добрый, ний каждому помагать, дав, же діточки мої народили са здорові, были здорові і росли на радусть нам із газдом. Як так росли і зачали ходити до школы, небуцік Михайло все гварив, же ний са учать, жебы так не бідовали, як мы, по полю. Мої діти были ученліві. І хоць са вчили при „петролейці“, радо до школы ходили. Як ем народила Ёилку, та дуже-м похворіла. Тримали зьме дома буяка, бо было треба даяку коруну. Коло нього даколи было треба са із смертєв рунати, але шо было робити,

кедь было треба грошы!.. Раз чоловіка мого дома не было, а треба было припустити коро-ву ід буякови. Я была коло того. Буяк са збамболовав, пустив са до мене і хотів ня за-дусити. Я са дуже напудила і од того часу ем схворіла на серце і одпадовала ем часто. Бог добрый, дав мі силы, жебы ем з того вышла і могла свої вшиткы діточкы поговорати і вышколовати.

Мої діти ходили до старої деревяної шко-лы, шо УНРА по війні додала. Была ціла пос-кладована з дерева. А кедь падав доч, та до ньой затікало. Електрику завели до валалу аж у 1955 році. Лемже мы до старої хыжы не за-водили, бо вже падала, та зьме начорно із слетрицького стовпа каждый вечур якось з та-ков довгов тычков натягли світло, шо нас то могло і забити. Але раз так было... А кедь я хо-дила до школы, та ем была вболочена до гун-чати, а на ногах ем мала бочкоры. Лемже мої діти вже мали губертусы. А як зьме їм купили гумові чижмы – то было радости! Мої діти, і нелем мої, дуже собі цінили вшиткой, шо зьме їм купили і знали сановати шматину.

Мої діти нігда не мали волного часу наз-выш. У 1960 році зьме розобрали стару хыжу з дітми, бо верх червак розточів, та падав. Взяли зьме пожычку 20 000 і пустили зьме са до будованя нової, бо в сыпанци шістьом людьом бывати было дуже прікно. Мигаль, Ганька, Янко, Йила, мої діточкы, мі были на

великуй помочі коло хыжы і на полю. При жнивах робили вшиткы – од малого до вели-кого. Хлопці йшли з Михайлом косити, бо сам бы то вшиткой не муг покосити. Янко раз по-магав на Шішаринах косити, а руки му было треба варовати, бо тогды грав на флавті, та так дітвачина робила – мав тогды 15 року, же са му свалство од ребер одділило, шо аж пак лежав в немоцниці. Было старости, але ай ра-дости з дітми...

Сын Мигаль, по сконченю учіліща у Вігор-латі, дав са на воємську путь. Штудовав у Мартіні, де успішно скончів школу з год-ностейов поручіка. Потому дустав роботу в Пазни. Часто ходив дому, помагав, як муг. Од дітвака такый був робутный. Нігда не забу-ду, же як шістьручный вже знав коровы по-доїти. Мигаль стрітив на своєю пути Аленку Ковблекову, котру собі залюбив і взяв ей. Ма-вуть дівочку Аленку і хлопчішя Михайла.

Дівка Ганя, по сконченю економіцькой школы в Гуменнум, пушла до работы до Хем-коставу. По часі са зознамила з Юрком Грив-няком, який вчив у нас у валалі на першум ступни. Потому сі зробив дялкове штудіум, а теперь учіть в Гуменнум на Середной еконо-міцькуй школі. Жывуть в Гуменнум, де сі і хыжу збудовали. Мавуть двой дітей – сына Ярка і дівочку Інгу.

А муй сын Янко із самого дітства прояв-ляв велику залюбу до співу, до музыкы. Не

было такої співанкы на обшарі, жебы ей не знав. Як раз ей зачув, такой вже співав. Співав всягды при вселякуй роботі – кедь пас коровы, при пультных роботах. То го спроваджовало до гудобной школы в Снині, до якої доходжовав пообіді із Волової. По сконченю зачаточной школы у Воловуй і Кленовуй, ішов са вчити на конзерваторію до Кошіц. По животных скушках (мати має на думці ёго росчарованя із штудій на Театралнім інштїтуті Карпенка-Карого у Кїеві на Україні – познамка авторкы) пришов до Братїславы, де штудовав на Высокуй школі музїцькых умень. Учїв на школі в Дубравці на гудобнуй школі. Шї на выскокуй школі у Братїславї ся спознав з Мілков Штефунковов, з яков сі нашов сполочный інтерес – ласку ід співанці. Як то красно, же вни сі так розумлять і наживають у злагодї! Бог їх обдаровав трьома шумныма дївочками – Луцков, Аленков і Зузков. Мы в родині му гвариме, же ты такый, як краль Ян у своєм кральовствї із трьома дївками і женов.

Наймолодша Йилка, по сконченю учїліща в Хемко-Страськум, пузнїше са переквалїфіковала на чашничку. Є щасливо оддата за Петра Пеляка. Жывуть в Гуменнум і мавуть четверо дітей – Данела, Петра і двї дївочки близнята – Юлку і Ярку.

Ой, вера, так... Вже і внукуы ростуть, а я старїю... Але то ніч. Наймилїше мі є, кедь са

вшыткы посходять і тогды мі є на серцю легко, коли віджу, же дївкы мої сі розумівуть з газдами. А невісты мої? Дай, Боже, каждому такі невісты, як я мав. Люблять ня, не беруть ня, як свекру, але лосно ня тримавають, як свою матїрь.

Мав добрі діти. Не можу на них ани єдної слово кривой повісти. Як ем сама бывала у Воловуй, тай телефон дали завести, жебы ем мала споеня із світєм, приходжали ід до мні часто, старали са, як могли. Коли-м могла, тай сама-м сі посадила зеленину, тромпакуы, нераз ем ай загороду покосила, але, як ем была чєтырираз в Татрах, та діти помагали.

Найвєце на мене вважать моя наймолодша дївка Йилка. Сама має того дост, бо вже є баба, а шї мене має на старунку. Вже добрых 13 року йду до неї бывати до бітовкы на зиму. Як приходять перші морозы, вхабляв свою хыжу і стягув са до теплої бітовкы, як тоты ластуакы на зиму до теплых краю. Маву дуже доброго зятя Петра. Такый мі є як сын. Ніч мі не санує, не одділює ня як стару жену. Кедь носить дітьом бананы, помаранчі, ай мене нукать. Шї положыть на радїатор, жебы были теплі. Добра то душа. Знає ай дуже шумно співати. Дуже мі было за ним смутно, аде, кедь був в Чехах в роботі. Не могла-м са дочекати, коли прийде. Ой, пришов, бо мусив нянька поховати...

Діти, мої, діти, люблю вас як свій живуть... Серце са мі радує, кедь вас віджу здоровых, веселых. Лем кебы сьте вшиткы роботу мали. Бо жыете в недобруй добі. Доба, знаєте, настала непокуйна. Вшиткы люде десь шатувуть, ништо не позерать на ниякі годноты. Дуже люде зачали взнавати лем грошы. Каждый каждого посуджує лем подля того, хто який богатый. Не гварю, пінязі треба, але не є вшиткой лем богатство на земли. Дась са ай інакше жыти. Кедь має чоловік покуй в душі, глубоко і щиру віру в Бога, віруву, же вун лекше жыє, як тот, шо са цілый живуть жене за мамонов. А надыйде день, кедь зістить, же його живот перешов, а вун на тум білум світі ніч за собов не вхавив...

Што щі к тым словам додати? К тым красным, мудрым словам обычайной валаальской жены? Мож ся з них лем повчіти. Навчіти ся, як треба заобходити із своїм животом і з животом других, як хранити і любити добро. Як шанувати землю, на якій сьме ся народили, як дыхати свіжий родный воздух своєї отцовщины. Як стебелко зеленой травы не приотплати, але помочи му, жебы росло і зеленіло ся – на радість нам вшиткым.

За рік знакомства з тов мудров і чутлиов женов, ани раз сьме од ній не чули, жебы ся скаржила на свою долю. Цілый свій живот бере так легко, красно, вырівнано. Щі ай

смерть принимать як часть живота, як штось нормалне, природне в животі чоловіка. „Так то має быти. Вшиткы зьме смертні. Такой є закон природы“, – твердить тот простодушна жена.

В гієрархії цінностей на першій місці суть ей діти, які творять ей мікро- і макросвіт. Породила їх, виховала. Стали ся про ню сонцём, весмірнов галаксієв, кралєвством на земли... А може на тій істій духовній уровни, паралелно є ай ей „домовство“, родна Руська Волова. Єдно без другого то, якбач, не піде. Суть то дві сердца в єднім. Лем никому не уквивдити, лем никого даяким способом не уккорбити. Бо душа чоловіка дуже чутлива. А слово, як тот воробель, вылетить – не їмиш го веце. Нигда не кривдила чужім людём, а не тонь бы своїм дітям, своїй крови. Аж з таков, повіли бы зьме, ганьбливостєв в голосі, нам прозрадила, же найліпше ся чує дома, у Воловій. Лем, хранныбоже, жебы сьме собі не думали, же ей при дітях не є добрі, або так... То ся ани у сні не може стати. На свої діти мати не дасть допустити, а лем в добрім і добрім о них говорить. Лем тоты наймілішы слова про них має, лем тоты найкрасшы названя їм дає. Діти – то є ей світ...

Але найліпше ся ей дыхать дома, на своїм дворику, який міліон раз выміряла своїми болячіма ногами, змочуючі їх в ранній стріберній росі, што знає быти така приємна і лі-

куюча. Напозерала ся на выход сонця, на квітя, што насадила в загородці... Зато ся каждый рік на ярь, кедь щі лем сонечко вкаже свої жовтавы лучі а ріка Лаборець ся лучіть з послідніма брылками леду, думать, коли то она піде з бітовкы од Йилкы до своёй хыжы. Як то она ся із своіма людми стрітить, подознавать ся, што нового... Як сі сяде у своій старій жыжчінці і тихо ся помолить Господу Богу і подякуе му за то, же ей дав силы вернути ся назад до свого обыстя. А як буде годна, та й зыйде до новой хыжы, сяде на веранду, як все, буде позерати на уліцу, хто то йде, а погодивше возьме до рук даяку книжку і ей очі, якы на старість зачали добрі видіти, будуть ходити по рядках книги то гев то там. І так буде собі ужыточно коротити довгу днину і чекати, коли то ей діти за- телефонують і звістують радостну новину, же то к ній за день, за два прийдуть на навщіву. Чеканя матери буде радостне, бо знае, же діти ей довго не вхаблять чекати. А рано зась буде дыхати тот красный чістый, непорочный, засыченый лісніма пахами, воловскый воздух. Та ці мож дашто таке не хотіти? Ці мож обыйти таке богатство? Тяжко...

Магнет домівства є силнішый, як сто пар волів. Сила родного краю притігать, імаць душу зднука, лоскотить коло самого сердца. Чім веце сонечко пригрівать, тым тота жена веце неспокойна. Даколи люде ніч розберуть,

а она не може вснути. Лем бы гет домів, гет домів. І не може ей заставити ани перегваря- ня дівкы Йилы, яка матери замолода, якбы з ока выпала.

— Мам, та шо вам ту хыбить? Не ліпше вам ту, в теплум быти, як там мерзнути?

— Тадь ліпше, дівко моя, ліпше, але якось мі то вже надоіло. Все лем ту, тай ту. Сама маеш доста старости, а ш'и я ті заваджав.

— Мам, та де такой гварите? Там пуйдете, я са буду турбовати, шо то там з вами є... Ліпше, кедь ту сьте коло мене.

— Я бы лем ішла... — стоіть на своім мати.

— Ох, мамко, мамко... Вы моя велика непослушна дітина, — повідать з гумором Йила і цілує матір на ей добре старече лице.

Йила уж сі за тых 13 років, одколи мати к ній на зиму приходить до Гуменного, так звыкла на маму, же тяжко ей є ай почас ед-ной години одлуку. Так ся стало, же тота наймолодша дітина, тото „пошкребя“ взяла на себе із вшыткых штирѣх материных дітей солодке бремено одповідности за свою стару матір і снажить ся ей дати максімалну поч-ливість і забезпечує про ню лем тоту найліп-шу старостливість. Тадь нич такого ге-ройского не робить, як сама скромно дода-вать, лем вертать матери то, што од нѣй діс-тала. А дістала тото найкрасше і найцінніше — жывот. Є то енергічна і шыковна жена. Має много силы, як і ей мати в молодых літах.

Встигати вшитко. І до роботи йде, і о діти ся красно старать, а матери – лем того найліпше з найліпшого желать. Де бере тоту силу? Жебы то ласка, яков є наповнене ей сердце к ближнім, додавала ей моци? Якбач то так буде. Бо лем она є тым найвекшым гначім мотором, што чоловіка жене допереду і не доволить ся му заставити. Йила... Якый то красний приклад почливости дітини ід матери! Бо, досправды, кількораз мусила ід ній встати, кілько раз подати чаю? Хтось то пораховав? Не жадать Йила, жебы то дахто раховав. Храньбоже! Тадь то вшитко робить од сердца, бо матірь любить і не дала бы ей за цілый світ.

Така є Йила Пелякова, роджена Піптова. Щіра, добросердечна, што має золоты руки і ласкаве сердце. Не мож ся чудовати, же за матірь так переживать, же тяжко ей пуцать од себе, і хоць на місце, де ся сама народила, дуже любить ходити.

– Тадь треба росаду садити. А щі бы-м са хотіла Великодня дочекати, – гварить спокійно мати. – Та й пасочку посятити.

Дівка тоту красну материну співанку вже нераз чула і не двараз, але не з легкым сердцем пуцать матірь од себе. Бо што тота жена там вчинить сама?.. Та й она не буде мати спаня без матери. Буде якось в хыжі тихо, спокійно, і хоць, правда дівочки суть дома, та й сын прийде з невістов і внучков Марцел-

ков. Але материне місце буде порожне. А то смутновато... До Воловой година пути автом, але і за тоту годину Йила переживать, што то там з матірєв... Лемже матірь не легко пересвідчити, ой не легко... І хоць щі є дость часу до Великодня, бо недавно був Святый вечур, материны думкы, як ластівкы, літають уж над родным гніздом.

Узлик ся розвязав сам од себе... Того року, десь у фебруарі, мати силно похворіла. Пришов кашель, горячки. Но, ангіна, як ремінь ся доставила у той крегкой жены, яка із спреєм на дыханя ся ани не розлучать. Хворота поступовала емко і пришло так, же мати ани з постелі не могла встати. Мало што іла. Не помагали ани Шведьскы капкы. То тримало дость файный час. Аж три тыждні. Йила ся зачала турбовати, што то з мамов буде. Бо як ся так залежить, не буде то добрі із старым хрестяном... Може, же вже нігда не встане. Та ці не збановала ся вна за Воловов? Може і збановала. Хто знає... Старый чоловік, як тот дівчачок. Не є ся што чудовати...

І вирішила дівка, же одвезе матірь домів. Чей даяк ся з того мати дістане. Може чістый воздух ей поможе. Так ся і стало. Як поминула горячка, могли ся зачати зберати. Йила помогла матери ся облечі, зложила до ташкы даякы ей речі (много того не клала, бо мати ся зась верне, та й дома має вшитко, што

треба на себе), сконтролювала, ці не забула на материн ружанець – і помалы ся могло йти.

Йила зручно наштартовала фіатку, кинула оком в бік матери, яка спокійно сиділа на сідиску в параднім квіткованім хустяці і скрутила кормань в напямі на Снину, жебы пак із Стаціна одбочіти на Ублю. Мати ся роззерала, як кебы першыраз тов путёв ішла. Позерала на Настас, на ёго лісы, які ся зацінали розвивати, на поточіны, што в яри ся богато наляли водамі. А як збачіла красны тонконогы конопелкы, што густо припараджовали зароснуты гущавінкы, аж скрыкла:

– Які то красні квіточкы!..

Пак лем гев-там перешмаріла з дівков слово. Інакше сиділа тихо, як мышка. Лемже, чім веце ся ближылі ід домові, тым мати мала веце што повісти, тым веце ся ей розвязаваў язык. Ані тоты остры кривулі ей не ваділі аде із Стаціна до Калной Розтокы по Вубчію. Вже минулі і Кленову. Зістала лем една кривуля на Руську Волову. Тота была про ню найкуртша, бо вже такой за нёв ся вказовалі хыжкы ей родного села. Тота ей є здолы, лем руку натягнуці.

І уж на ню джмурить свої выгядовы очі. З бережка на ню із прыемным зачудованём дзіркаць і „сыпанець“, старша хыжка, свідок ей самоты. К ній она свій погляд двігать і помалым кроком горі бережком міряць дворик, лем бы чім перше перекрочіти ей поріг.

Чуе ся добрі у своїм старім, добрім „сыпанцю“. На грудэх велика полегота. Лем бы сісти на лавочку коло пеца і сидіти. Дрыва суть, угля є, буде ай тепленько. Як буде дужша, піде і по дворі. А пак ся увидить...

Гей, гей, як пришла домів Марія Піптова, такой сновала свої планы до будучности. А то по такой про ню тяжкій хвороті!.. Якось, як кебы ся тота ангінова порядовка дагде страшила, расплинула ся у валалі. Што лем вкрочіла до хыж, хворота помалы зачала од нёй одходити.

Валал жыв своїм жывоём за тот час, покы ту не была. І она ся хотіла вшытко дізнати. Такой на другый день, як пришла, у валалі був погріб. Не знати выдкы, але набрала силу і пішла одпровадити небіжчіка. Та ці то не чудо? Ці то свій валал не найліпшы дохтор?

Сятыв бы ся тот воздух, який ей додаваць силу!..

Бодай довгы рокы жылі сусіды, які ей в почливості тримають!..

А діточкы – ей найкрасшы квіточкы, бодай серенчу мали, кады ся повернуть, же они про свою матірь дбають і з великов ласков ей загортають!..

Із спокоём на душі, з молитвов на устах заспавала тота пречудесна жена у своїм пречудеснім домі. Вшытко красно ішло, як має

іти. І Великодня ся дочекала, і пасочку посятила... І росаду посадила...

А ту зразу, выдкысь згоры, зачав дути недобрый вітор і нарушив тот препотребный про ню покій... Так, так... Біда не по горах ходить, але по людѣх. Не сидить собі дагде там чортом в скалю, але здівать ся на невинных людей...

Біда біду найде, хоць і сонце зайде. То є присловка пані Марії Піптовой, в памяті котрой є таких народных перел повно. Бо, што слово, то премудрость велика, пережыта жывотом, выплекана скусеностями. Радость слухати тоту жену. А вчіти ся мож донеконечна. Є, як ріка, жывотодайна... Як отворена книжка... Лем розгортай зажовкнуты пергаменовы сторонкы і найдеш там своїх людей спід Настасу і самого себе...

Ні, не знала, ани в сні бы ся ей не приснило, же раз тота мудрость буде пасовати до ей жывота. Бо кедь ся здадо, же щі тоты свої осінні рочки, што ей зіставають до смерточкы, пережыє в покою і в радости меджі дітми і внуками, впала на ню несподівана біда...

Раз, кедь сьме так бісидовали о смыслі жывота і о тім, што бы сі она найвеце у своїм жывоті желала, одповіла нам просто:

– Щасливу смерточку... Не хотіла бы-м быти аж цалком на старунку своїх дітей. Жебы ем не бідовала. Кебы так Бог дав, жебы ем вмерла в спаню. Але то є в ёго руках. Знаете,

в валаі была така жена. Мигальчікова са кликала. Як то бывать, дала вечур корові їсти і так гварила свойому газдові:

– Старый, як буде дві години, та ня збудь, бо корові треба дати їсти.

Старый Мигальчік так і зробив. Як было дві години по пувночі, зачав тормозити женов.

– Бабо! Бабо! Вставай! – так гварив. – Але баба са не гнула. Была мертва. Заспала... Ай веце знав таких людей, шо так повмерали. І я прощу у Бога таку щасливу смерточку...

СВІТ, ЯК МАКОВИЙ КВІТ...

(Місто епілоту)

Шестий шток шпитальського моноблоку в Пряшові... Женьске одділіня травматології... Сердце мі бухать, кедь ся ближу ід цімрі, де бы мала лежати Марія Піптова, яка є прототіпом моєї книжки. Вже звечера ем спаня не мала по тім, як задзеленчав телефон. Янко Піпта з Братіславы, сын Марії Піптовой кликав, же так і так, стало ся нещастя, же мати зломила клуб, лежыть в Снині в шпыталу, а назавтра бы мав дахто йти з родини за нёв, жебы ей переніс до санітки, бо шпыталь персоналу на то не мае, а же мати буде переложена до Пряшова, де ей мають оперовати. Ці то пережыє, лем Бог знає, бо мати дуже слаба. Тільки сын Янко.

Застыла ем, бо книжку ем не докінчила, а якраз ем роздумовала над ей поінтов, над желанём каждого чоловіка одыйти з того світа без великого трапіня. А теперь поінта на досяг руки. Лемже яка?..

– Вже ем позерав по склепах по чорных анцуґах, бо ніч такой дома не мав, – гварить не без болю в голосі наш ренований співак, музикант і шыритель кирило-мефодійской традиції. – Мати суть слабі, але приймавуть смерты як шось нормальной.

– Но, не гварь такой!.. Чей то не буде того найстрашнішшой, – повіла ем, абы ем сама себе заспокоіла, бо силно ем сі желала, абы ся тота жена выходу книжки дочекала.

– Так буде, як Бог дасть, – повів Янко і нияк раз ня не заспокоїв. Тримав ся, правда, по хлопскы, але голос му тремтів.

Конечно ем нашла цімру, де лежали три жены. Єдна у світі білім не знала, друга была по операції, а третя, тота од выгляда, попозерала на мене своїм быстрым поглядом. То была она... Боже, як мі полегшало, кедь ем ей зазріла! Ёй посиніты ручки ся натягли ку мі. Нашы руки ся зєднали. Были сьме тихо. Ани єдна, ани друга сьме не прогварли слово... Тоты секунды были довгы, як сама вічність. Перша ся она озвала.

– Світ, як маковий цвіт, – повіла мі. – Перше бы ем са смерточкы сподівала, як того ту, – через затаёваны слызы выповіла нараз свій біль тота добра жіночка. Нашы руки ся не роздвоєвали...

– Та як са то вшыткой стало?

– Ой, Боже муй, вшыткой бы было добрі, кебы ем тоты куркы не шла заперати, – скар-

жить ся на долю пані Піптова. – Вно, ай вже пару дну ня поболёвав клуб, шо аж мі інекцію ходив давати дохтор. А в тот вечур една дівочка мала заперти куркы. Але якось не пришла. Зато я са за тото бобрала. Як ем так заперала куркы, впала ем на ковбіцу і дуже ем са побила. Ш’и помалы ем са дотягла ід „сыпанцьови“, і так коло стіны, коло стіны, думала-м, же дуйду до хыж. Але не могла-м са кынути з міста. Десь дві години ем са мордовала і ґойкала, шо ня потому сусіды вчули і пришли мі на помуч, закликали Йилку...

– Чей лем буде добрі, – гварю і стискаю у своїх руках старечу долонь. Сама тому не вірю, што гварю, не дуже мі вірить ани она, але мушу то гварти, жебы ем дакус вяяла до ей душі надій. – Пооперувуть вас і вышиткой стане на міру. Тадь ту суть шыковны дохторе.

– Гей, – гварить она. – Красно са о мене старавуть, як о свою. І персонал є ту добрый, – подуплає. Інакше ани не може гварити, бо, хоть бы не знам, як было, не повіла бы о людех зле слово.

Лем тото найліпше о кождім еднім. Бо чоловік є Боже сотворіня, а у своїй середині є добрый, як фалатча хліба. Тадь на свій образ го сотворив Всеvyšній. Про віруючого хрестяна то є свята правда, якій вірить і підряджує тому своє справованя.

Так і наша Марія Піптова. Жебы не знати як болістно запяла іглу з інекцієв до ей кре-

геньких ручок сестрічка, бо не каждый знає, же ей тіло є дуже чутливе на притиск і такой по нім счорніє, она буде твердити, же не бо-лить. Але, на щастя, таких припадів є порідко. Пацентка є спокійна з Пряшівськым шпыталём. Лежить в едній мірі, а на поранену ногу має привязане парукілове „желізо“, жебы ей утримовати в рівноазі. Не може ся, бідна, ани з бока на бік перевернути. Набісідуює ся з руками, устами і очами. Уста, руки і очі суть ей помічниками в комунікації з околитым світом едной паруметровой білою шпытальской цімры. Є спокійна, бо може говорити, стиснути на дзвоник і закликати сестрічку в припаді потреби. Є рада, же ся може набісідовати із женов на сусідній постели, яка уж по операції і є найміцнішов особов меджі пацентками. Жадный языковый вопрос не зограє нияку роль. Наша бабка бісідуює чістым русиньськым языком, ненападженым словакізмами, а пані оддале – по словеньскы. Розуміють сі. Хворота їх зєднала. Та й таку бісідую, яку веде хрестянка з Руськой Воловой, не мож не розуміти. Слова высловлює акуратно. Знає, што має повісти. Ясно, же переповіла сусідці свої періпетії з курками і як ся ей стало тото нещастя. Лем не знає, што з нёв дале буде, ці то она выжыє, ці ся пробаторить по операції.

Сусідка, сивоволоса пані в роках ей втихомирює:

– Кедь я ся пробрала, ай вы ся проберете. Нич ся не бійте!

– Тадь вно так... Я са не бою... Бог є милосердний ід каждому, – повідать, але в кутику сердца ся лучить із своїма найблишшыма, із своїма діточками, внуками.

Пак приходить тот день з великым „Д“ – понеділек... Тот день в тыждни, каждый, хто має роботу, робить. Газдове Пряшівского шпыталю на травматології уж мають вшытко приготоване. Выслідкы сердца, цукру і Бог знає щі што... Лем брати на стіл пацентку – і різати. Різати так, жебы не было чути, а лічіти так, жебы не боліло.

Гей, уж ей везуть...

Пробаторіня бывать найтяжше...

– Ако са волате?.. Пані Піптова, кеди съте са народілі?.. Zobудьте са!.. Уж съте по операції... Отворте очі!..

– Гей, гей, уж дораз... Лем очі єм не годна отворити... Ай на вертаня ня наганяць... Божечку муй!.. Тяжко са мі дыхать.., – через высохнуты уста пробує бісідовати з людми, што над нёв стоять.

А не стоїть над нёв еден чоловік, але много. Повно „повтрадей“ ся зливать до свойобразной панорамы філму, який бабка Піптова нигда не виділа ани на Маркізі, в якій ей Янко аде, недавно, з родинув выступав...

„Повтраді“ были спочатку неясны, як кебы ся россыпали по плафоні, а потім ся з них выкублали дохторе і сестрічкы в білых плащох. Такы красны молоды люде!.. Як ей діти!.. Бо-

же, яка была рада, кедь їх увиділа! Як кебы узріла по глибокій ночі ясный день...

Вшытко стало на міру... Пацентка Марія Піптова з року народжіня 1919, є по операції... Тота перешла гладко, без комплікацій. Дохторе выминили ей счуханый і переломлений клуб за фалаток умелого препарату, який має животность десять років. А дале – мож го зась вымінити і жыти як треба... Но, чуда ся діють на тій землі... Великы чуда... Даколи то было лем в приповідці або у фантастичных романах Жіла Верна. Днесь є вшытко можливе... Ай сердце вымінять, кедь треба. Не може ся начудовати тота обычайна жена з Руськой Воловой. Она не вірить своїм очам, же зась вшытко-красно видить, же жыє, же бісідує. Пробаторила ся із сну, але жыє в нім дале. Тяжко повіровати жені, якій дых сперало за день ай парураз, же по наркозі ся зась дістане до нормальных коляй дыханя. То лем чудо! То лем чудо може быти!..

Чудо ся стало. Чудо сучасной медіцины. Хто тому не вірить, най сам ляже на білу постіль і сам ся о тім пересвідчить.

Жіночка з Руськой Воловой, Марія Піптова то зажыла...

Была єм при ній в тот знамый понеділек...

Кедь єм стискала на западку двери, за котрыма бы мала быти, не было мі едно. „Што кедь...“ Та ні, такой од двери єм збачіла, же в цімрі є рушно, і там, же ся озывають голоса. Постіль была постелена і была повна. На ній

лежала в мірі, як передтым, наша героїня. Пришла-м ближче і зась ем одчула знамый стиск руки. Быв слабый, богабойный...

– Та вже по вшиткум, – тільки повіла жена на білій постели.

Нич ем не гварла, лем мі было дуже добрі коло сердця, як кебы ем свою матірґ увиділа. Погладила ем ей руки, а натомість ем збачіла, же бабка Піптова не є сама. Коло нёй, як перепілки ся вили ей дівкы – Ганя і Йила. Єдна ей ціловала на тварь, друга ей давала клюфатик грозна, жебы ся мати закваснила.

– Так, як кебы сьте ся зась народили...

– Гей, так є, – повіла она. – Віділа-м красный сом... Коло мене было повно людей... Обходжовали коло мене і ня красно гладили. Были, як тоты повтраді. Такі красні, такі молоді люде... Боже, як я са їм одвдячу?..

Радусемя ся вшиткы з тых „повтрадей“ – скуточных людей медіцинського персоналу, якы бабка прирівнала к приповідковим істам. Не чудо, бо чоловік при операції часто важить смертёв, а такый, што не годен дыхати, дуплом нёв важить... Жывот є найвекше чудесо чудес... Даколи го мож прирівнати к приповідці.

Радуйме ся з навернутя жывота „із тамтого світа“. Бо там щі ся набудеме. Весельме ся, же чуеме голос найблисшой особы, яка нам даровала жывот, выгодовала нас і спровадила до світа таких, як треба. Дала нам міцны крыла, на яких можеме аж попід небеса літати. Кедь

тоты крылця ся нам попалять, зась лем подуе по них наша добра, стара мати, наша родителька і прорече своїм ніжным голосом: „Рыбка моя, вшитко переболить. Ід Богу са обертай. Так, так, бо без Бога, ани до порога...“ Ёй ніжный голос нас наповнить великов силов хоць лем на еден день. Будеме ей до смерти вдячны за ей погладжіня, за ласкавы слова, якы у памяти добрых дітей зістають вічно...

Коло білой материной постели ся черяють діти. Перебігають ся в ласкавостях. Схыляють свої, вже далеко не густы і не чорны хлопскы гривы – сын Мигаль і сын Янко. Жывот їх уж присыпав стріберным ініём. Незграбно ся схыляють і цілують материны руки, попросканы жывотом і хворотами. Дівкы – Ганя і Йила ся призерают на своїх братів. В горлі їх давить клубя слыз. Хоче ся їм плакати з радости, же мати выжыла, з гордости, же мають таких добрых братів. Спозаду ся з мокрым оком призерают невісты, зятёве, внуку і внучкы... Лем їх зняти!.. То бы была „повтрадь“! Повтрадь єдною красной родины, в центрі котрой бы кралёвала найкрасша і наймілісша тварь – тварь матари.

Мати не тужить по фотках, не бажыть по славі. Славу має коло себе. Ёй діточкы суть ей найвекшов потіхов, найсилнішым подобенством, яке колись чоловік досяг. Рада бы ся їм вшиткым роздала. А щі того бы погладила, а щі того... Лем уста шепчуть і напоминають о

жытэйскых дiлах, о суетi, яку не желать своiм дiтём. Найкрасшы суть ей слова о любовi, о порозумiню каждоденнiм. О тiм, же листок травы ся не закольше, кедь чоловiк к тому не прiспiе... Бо природа ведно з чоловiком жые i треба ся к нiй вертати, як ку чарiвному студникови i черьпати силу. А такiй студник лем у своiм валадi мож найти. Треба взяти мотыку, выгорнути глину, найти нове жрiдло i одкрыти го людём... Студники заросли... Хто такiй студник выкопле, дасть волю нелем собi, але ай водi, яка служыць вшыткым.

О тiм то была реч на бiлiй постели, а щi о дачiм iншiм. О тiм, же бiла постiль онедовго зiстане порожня. Мати з нiй встане i пiде на властных ногах по корiдорi. Правда, уж не так емко, як ходила даколи, але помоуе ся i пiде собi шумно-красно на своiх. А тоты нiжки ей поведуть до такой чудесной машыны, што ей одвезе там, де ся чуе найлiпше...

Мати вже сидить в шпытальскiм крiслi. Красно доведна поскладованы уста тремтять од радости. Сынове, дiвки, невесты, зятёве, внуки стоять довкола нiй. Цiмра набита Пiптовыма, Пеляковыма, Гривняковыма до праскнутя. Дакотры з них ся ту ани не помiстили, та постойкують на порозi i натягують головы понад тых векшых, жебы видiти сердцю мiльй образ матери, бабкы, прабабкы.

Мати ся позерать на своi сонця i не годна ся натiшити. З той великой громады радости

ей вовгнуть очi. I хоць не звыкла лем так про нич за нич плакати – на тот раз давать волю слызам. Суть то слызы щастя. Слызы радости з того, же Господь Бог ей дав такы чамяны дiти, же ся дочекала того дня, кедь з них выросли порядны люде, якы ся нигде не заганыблять – цi то в Руськiй Воловiй або в цiлiм шырiм свiтi... Оплатило ся ей трапити. Лем шкода, же ей гiзда Мигаль ту днеська не е коло нiй, жебы цiлу родину видiв так погромадi. Кебы то видiв, наiсто бы повiв: „Шо ем гварив? Дiти треба дати вышколовати, жебы ся так не трапили, як мы“.

Марiя Пiптова спустить очi долов i тихо, так, жебы ништо не чув, сi вздыхне... Пак двигне свiй погляд i попозерать ся через выгляд на красне сине небо. Споза шпытальского скла на ню джмурькне ласкаве сонечко i кымкне на ню своiм золотым пальцём: „Подь домiв. Подь домiв!..“

Видно, як тварь старой жены ся выгладжуе од радости...

*Пряшiв – Руськый Потiк
1997-1998*

Є АВТОРКОВ СУЧАСНОСТИ

Марія Мальцовска (по дівоцькы - Параскова) народила ся 5. мая 1951 року в селі Руськый Потік в Сниньскім окресі. Выштудовала Середню педагогічну школу Клементя Готтвалда і Філософічну факулту в Пряшові, УПІШ в Кошіцях.

Уже в часі високошкольскых штудій проявила живый інтерес до писаня художніх творів, де помічну руку ей тогды дав знамый русиньскый фолклоріст Др. Михайло Гиряк, к. н. Свої літературны снажіня указала у збірці повідань Юлчіна тайна, пізніше у збірці Поточіна, якы вышли по українськы. Змінов сполоченьского сістему у 1989 році, по узнаню Русинів як народности, Марія Мальцовска спонтанно перешла на русиньскый язык, выслідком чого была ей книжка повідань Поточіна і збірка приповідок Приповідкова лучка, якы читателі прияли дуже позітивно.

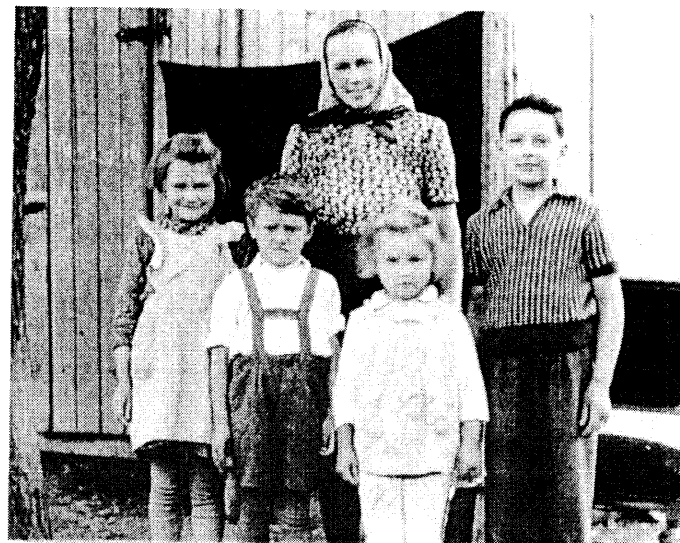
Главнов доменов писателькы є психологія русиньского чоловіка. Через своїх героїв глибоко начерать і до соціального тла, меджілюдьскых односин в генерачній проблематіці. Є авторков сучасности, і хоць животны періпетії своих героїв видить в контінуїті з минулостев, чого ясным прикладом є і ей найновша книжка Під русиньськым небом.

Марія Пінцова - главна героїня книжки

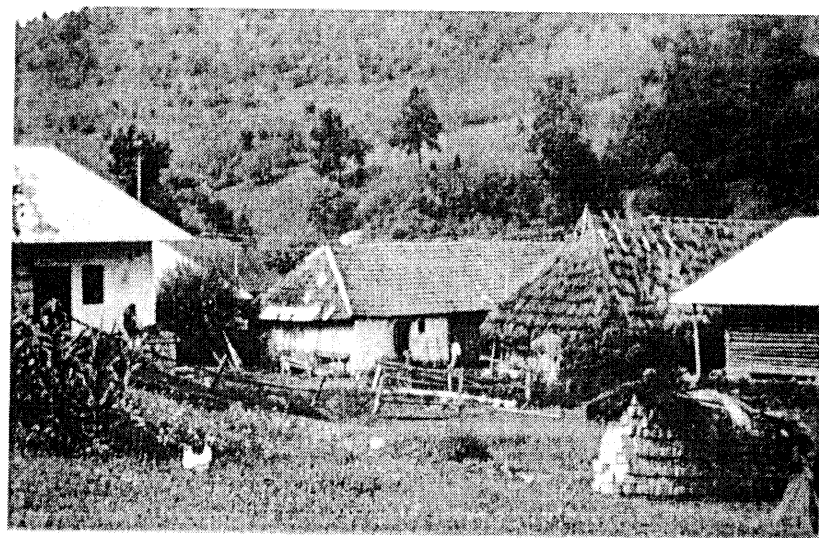

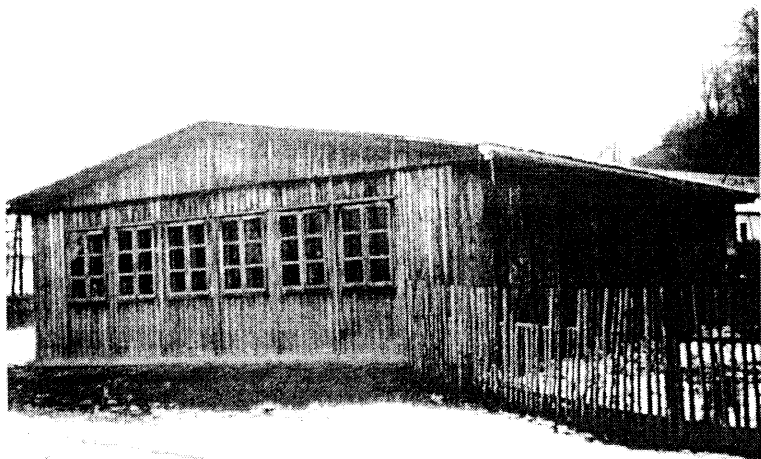
Марија Ђорѓевиќа - Ђинђовиќ - око 17 година

Марија Ђинђовиќ и њени деца: Ана, Стоја, Јован и Милица

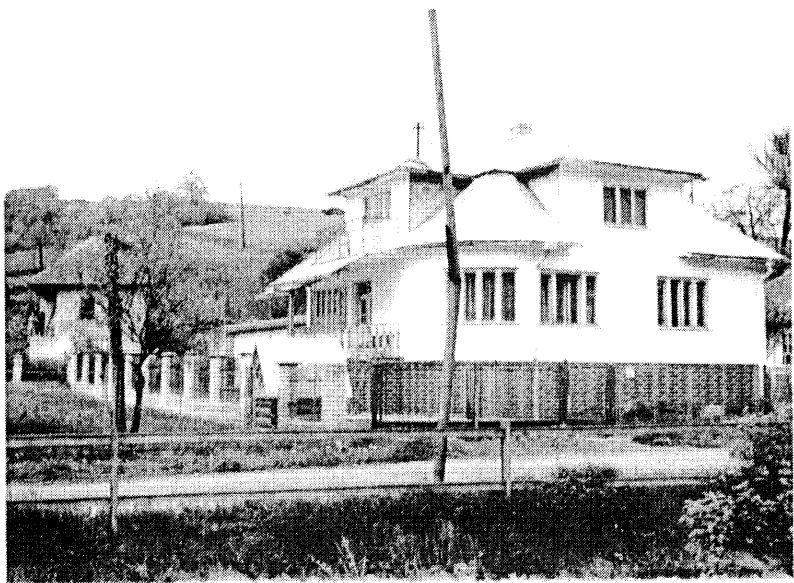
Објект Ђинђовиќ - куќица

Паровозни станица у Радковом Врховцу, 50-те године

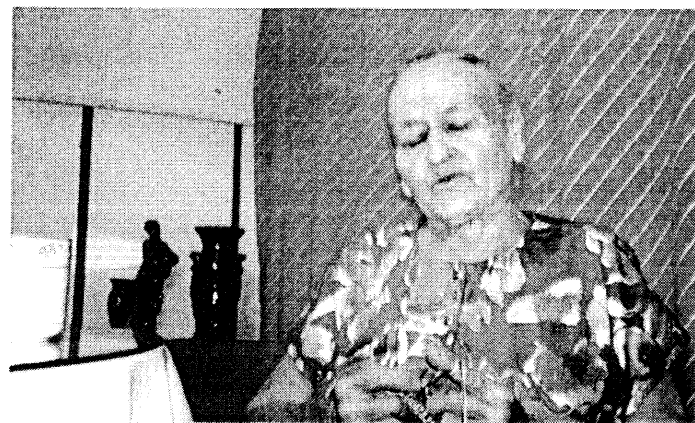
Парад сестра Гитинова

Марија Гитинова с мождам сестром Милицом

Знамо то радостно, кадос ет роднина мајато допромахо!

Што он знае, то рече збогити

*Бабака са мајатис у
своја апарта Марго на*

*Шкода родина с братом Михаилом (справа с мај)
на мајатис у Немењих у Гихоа*

*На святках до родина
Юрка Шинца
приходять і гості*

*Радостні малюки Юрка
а родинам квіт*

Не забувона об юраі Михайлівичі 50 років

Принесли торт і вітало, жодні порадовали старшу мамір

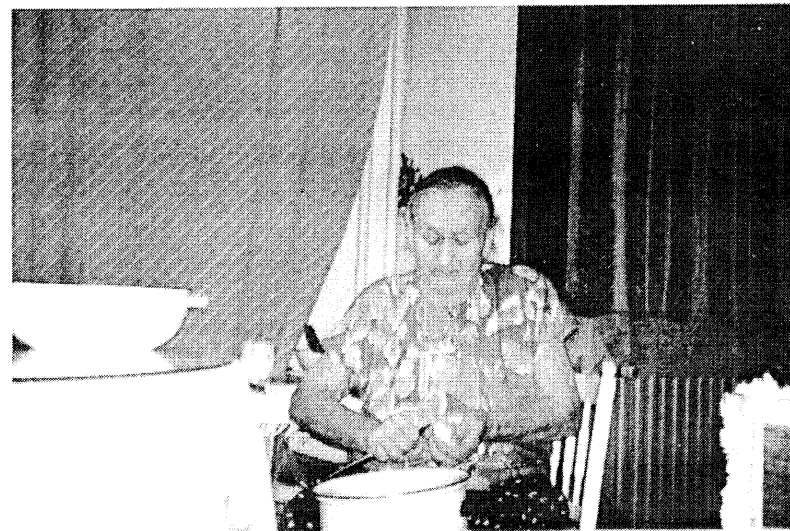
Бабака з мамі і тата Юлія і Грэмсіям

Юлія мае шмат задач на рэдакцыі

Белізна...

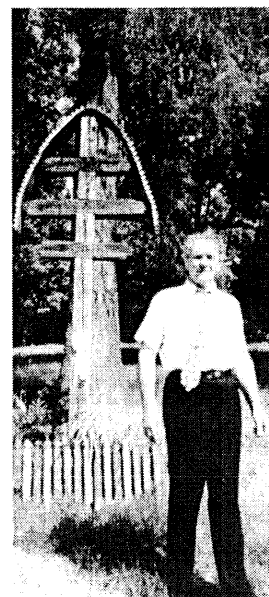
Грэба са шпінатам

Старата музикаловова роднина Янка Шинбе - Анакси Анања, Анаста
и Анаста, ќерка Митко и Јовко и баба Ана - Крстичка, до и поковањето
на Куприја

Мирза Абдуле и старата црковна кметка

Џа Стојанковиќ и ќерката

Крстова Ана и ќерка Ана Мирза Абдуле

Старата црковна кметка

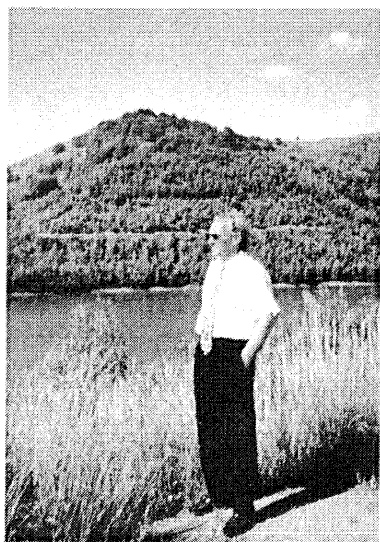

Пішки в Рівнені Буковини

*Панірес разом з синами Пилипом
євстимієм та Іваном*

*Рівнені край, там я таки
села, яка ось притилече*

ОБСЯГ

Мала сага о русиньській родині.....	3
Іста істина.....	4
Кедь є мати з нами, та не сьме самы <i>(місто прологу)</i>	5
Веце біды, як воды.....	18
<i>Пригоды</i>	29
Наша Марі.....	45
Кедь собі подумам о своїм роскоңу.....	60
„Хлопчыкы, забийте ня!“.....	84
Жьвот з першокласным хлопом.....	91
„Люблю мої діти, як свуй жьвот“.....	110
Світ, як маковий квіт... <i>(місто епілогу)</i>	126
Є авторков сучасности.....	136

Марія МАЛЬЦОВСКА
ПІД РУСИНЬСЬКИМ НЕБОМ

Выдав PIP - ART s.r.o., Жарновіцька 1, Братіслава
Обалка: Ладіслав Цунер
Языковий редактор: Доц. ПгДр. Василь Ябур к.п.
Компютерний набір, технічна і графічна управа:
EXCO s.r.o., Пожарницька 17, Пряшів
Друк: Grafotlač, Пряшів

Mária MALCOVSKÁ
POD RUSÍNSKYM NEBOM

Vydal PIP - ART s.r.o., Žarnovická 1, Bratislava
Obálka: Ladislav Cuper
Jazykový redaktor: Doc. PhDr. Vasil' Jabur CSc.
Počítačová sadzba, technická a grafická úprava:
EXCO s.r.o., Požiarnická 17, Prešov
Tlač: Grafotlač, Prešov

ISBN 80-967374-2-2